CRISTIAN - RADU STAICU

SEMNIFICAȚIA MĂRCILOR REGALE „ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΘΙΑΜΑΡΚΟΣ ΕΠΟΙΕΙ” ȘI „DECEBALUS PERSCORILO”

ROYAL MARKINGS ON DACIAN POTTERY - THE MEANING OF THE INSCRIPTIONS *"ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΘΙΑΜΑΡΚΟΣ ΕΠΟΙΕΙ"* AND "*DECEBALUS PERSCORILO*"-

ABSTRACT

Some sixty years ago the first royal mark on Dacian pottery was discovered at Grădiștea Muncelului. The sentence *DECEBALUS PERSCORILO* - read mostly DECEBALUS PER SCORILO - became well known. Academician Constantin Daicoviciu's hypothesis - that translated it as "Decebalus son of Scorilo"- had at that time a good reason to be considered a very plausible one. Unfortunately, the spin offs that the mentioned interpretation produced turned up to be mythical - if not even mystical - and more in the realm of urban legends.

The goal of the present paper is to prove that we must reconsider the previous theories in the light of two other discoveries of royal markings - that dating from 1973/1980 at Ocnița Cosota(town of Ocnele Mari, Vâlcea county), belonging to king Thiamarkos, and that of king B… found in 2003 at Cârlomănești, Prahova county.

The royal engravings on Dacian pottery will become more and more usual with new discoveries that no doubt will occur in future. Therefore I belive that we have to study simultaneously the inscription of Thiamarkos and that of Decebal.

After the presentation of the place were the king Thiamarkos' vase was found I argue that our best clue is to follow the grammar error of εποιει instead of εποιησε. The misspelling and the writing of letters PK indicate that is more likely that the scribe was a Dacian than a Greek.

Due to the fact that the findings in place of the so called "pit nr. 2" are miscellaneous, I think the dating of the vase at the end of 1st century BC is too early. The same grammar error can be traced in Romania only on four *lucernae*, discovered 3 at Sâmbăta Nouă (Tulcea county) and a fragmentary one at Carsium/Hârșova; all are produced by ΕΥΚΤΗΜΩΝ in the 2nd century AD, and a difference of about 150 years seams to be a time gap too great to be accepted.

A special section is dedicated to the meaning of the name "Thiamarkos". Due to the fact that in the last 40 years the international interest and trust in Thracian

linguistics became dramatically low, I present the state of the art and suggest a few directions to improvement. To ease the understanding of main characteristics of Thracian/Dacian language, I analyze some twenty ancient toponyms from Dacia. The name of the king appears to be in the same areas of meaning as the Greek θαυμα- "*veneration*, *astonishment*", from I.-E. **dhyā-*, and the Sanskrit *dhāman*= *majesty, glory, splendour, light*.

The main section of the paper is reserved to the vase of Decebalus. I have established its volume to be 262.098 6 dm^3= 69.24 US gal, that is 10 Roman *amphorae* of 26.26 L - 2/1000. The photos 1-10 prove that two sets of stamps were used simultaneously; that implies that two controlers, each with his own personal mark, have verified the capacity of the immense vase. Therefore the most probable use of the artefact was as standard measure for dry goods - very likely sweat pea, wheat, millet, as indicate seeds found *in situ*. It seems that the conic vase was moved by three ropes, two knotted on the metal handels (now disappeared) and the third attached to a ring, or simply coiled around the bottom.

Drawing a parallel to the king Thiamarkos inscription, I asume that "PERSCORILO" (in one word, as V. Pisani presumed in 1961 but with a completly different interpretation) was a military title. I argue that the title of Scorilo in Latin was not *rex* but *dux=general/commander*, therefore PERSCORILO had the meaning of "commander in chief" or even the equivalent of the Roman *imperator*, in this peculiar case *per-* being an intensive prefix as in Vercingetorix.

The title can be explained in two ways: 1- it was attributed to Decebal after the victory upon Cornelius Fuscus' army; 2- it was a result of the fact that at time he was more than the king of Dacia, he was the supreme leader of an allied force, his second in command being a barbarian leader, Susagus.

It does not mean that Scorilo was not a name on its own; the case is similar to names like Labarna or Ceasar that became synonymous with the monarchic function.

The next section discuss a model for the Dacian State that includes not only the central power but also a possible local hierarchy.

Finaly, I argue that, due to its unavoidable brittleness, the huge artefact could not be produced before 103 AD. Therefore its use had to be to guarantee the quantities of supplies due to the Roman troops stationed in Sarmizegetusa during the peace/armistice between 102-105 AD.

CUPRINS

ABREVIERI

Berciu, D. *Buridava* D. Berciu, *Buridava dacică,* Editura Academiei, București, 1981

Daicoviciu, H. *Dacia* H. Daicoviciu, *Dacia de la Burebista la cucerirea romană,* Editura Dacia, Cluj, 1972

DIVR ****Dicționar de istorie veche a României (Paleolitic - sec. X)* Editura științifică și enciclopedică, București, 1976

EAIVR,1-3 ****Enciclopedia de arheologie și istorie veche a României*, Editura Enciclopedică, București, 3 vol., 1994-2000

ECR ****Enciclopedia civilizației romane*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1982

FHDR = *=Izvoare* ****Fontes Historiae Daco-Romaniae=Izvoare privind istoria României/Izvoarele istoriei României*, Editura Academiei, București, 4 vol., 1964 - 1982

Glodariu, I. *Relațiile* I. Glodariu, *Relații comerciale ale Daciei cu lumea elenistică și romană*, Editura Dacia, Cluj, 1974

IDR, 1-3/2 *Inscripțiile Daciei romane,* Editura Academiei, București, 1975-

Introducere I-E Lucia Wald, Dan Slușanschi (și Francisca Băltăceanu, colab.), *Introducere în studiul limbii și culturii indo-europene*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1987

ISM, 1-5 *Inscripțiile din Scithya Minor*, Editura Academiei, București
- vol. 1, 1983: Histria și împrejurimile, autor acad. D.M. Pippidi
- vol. 5, 1980: Capidava - Troesmis - Noviodunum, autoare dr. E. Doruțiu-Boilă

RAN *Repertoriul Arheologic Național* - sursă electronică; numărul de cod

accesează informația citată

Russu, I. I. *Epigraphica* I. I. Russu, *Die griechische und lateinische Schrift im vor-römischen Dakien (König Thiamarkos*, *Decebalus und Scorilo)* în ****Epigraphica. Travaux dédiés au VIIe Congrés d'épigraphie grecque et latine,* Editura Academiei, București, 1977, pp. 33-50

Russu, I.I. *Daco-geții* I.I. Russu, *Daco-geții în Imperiul Roman*, Editura Academiei, București, 1980

Vraciu *L D G* A. Vraciu, *Limba daco-geților*, Editura Facla, Timişoara, 1980

DICȚIONARE

Chantraine P. Chantraine et colab., *Dictionnaire étymologique de la langue Grecque*, Ed. Klincksieck, Paris, 1974-1980, 4 vol.

DSF N. Stchoupak, L. Nitti et L. Renou, *Dictionnaire sanskrit-français Deuxième tirage,* Librairie Adrien-Maisonneuve, Paris, 1959

EIEC J. P. Mallory and D. Q. Adams (editors) *Encyclopedia of Indo-European Culture*, Fitzroy Dearborne Publishers, London and Chicago, 1997

Huet G. Huet, *Dictionnaire sanskrit-français* -sursă electronică 2017

Pokorny J. Pokorny, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, Francke Verlag, Bern und München,1959, 3 vol.

MMW Monier Monier-Williams *A Sanskrit English Dictionary*, Clarendon Press, Oxford, ed. retipărită 1960

Transcrierea rădăcinilor i.-e. urmează regulile din *Introducere I-E*, pp. 7-8, datorită simplităţii sistemului faţă de cel folosit de Pokorny. Forma electronică a textului nu permite reprezentarea accentelor şi spiritelor din limba greacă; ele pot fi găsite în sursele indicate în note.

Geografia lui Ptolemeu = Claudius Ptolemaeus = Κλαυδιος Πτολεμαιος a fost citată după cum urmează: pentru regiunea daco-moesiană, după *FHR 1 = Izvoare 1*, pp. 540-557; pentru alte regiuni după ediţia lui C. Müller, *Claudii Ptolemaei Geographia*, ed. Firmin Didot, Paris, 1883,vol 1 -aceeaşi folosită de *Izvoare 1*.

1.Introducere: despre artefactul arheologic devenit mit.

Există în fiecare civilizație în afara marilor monumente care impresionează privitorul și obiecte artizanale care devin emblematice pentru ea. Pot fi încadrate aici și picturile, sculpturile, orfevrăria și ceramica dacă îndeplinesc o singură condiție: caracterul reprezentativ există *pentru noi*, după descoperirea lor sau - cel puțin - este *mai important din punctul nostru de vedere* decât din acela al creatorului și *diferit* de interpretarea din epoca sa.

Să ne gândim la *Lupa Capitolina*: este cel mai cunoscut simbol al Cetății Eterne, egalată doar de monumente precum Il Colosseo și Columna lui Traian. De fapt originea ei și vârsta ei sunt obscure și controversate; celebra statuie a fost considerată rând pe rând etruscă, greacă, fiind cel mai probabil medievală. Treptat, asocierea cu legenda lui Romulus și Remus a devenit atât de puternică încât în plină Renaștere au fost adăugați doi copii care nu au existat de la început, dar care erau considerați o „reparație”, o readucere la o formă ideală. Avatarurile pe care le-a suferit *Venus din Milo*, deoarece a fost percepută ca un produs al epocii clasice și nu o capodoperă a epocii elenistice, vorbesc de asemenea despre tendința noastră de a adapta artefactul descoperit la propriile așteptări, dorințe sau modalități de percepție.

Alteori o caracteristică a piesei respective poate eclipsa alte obiecte care îl însoțeau în momentul descoperiri și care - pentru artizanul care le făurise și contemporanii săi - constituiau un grup unitar, nu o sumă de elemente. Este cazul celebrului *Gânditor* neolitic care era însoțit nu numai de statueta pereche, denumită destul de vulgar *Femeia Gânditorului*, dar și de alți idoli feminini ; dacă prima statuetă a fost până la urmă atât de banalizată încât a devenit emblema unui cotidian, perechea sa și surorile ei au rămas practic necunoscute marelui public.

Această selectivitate poate fi în majoritatea cazurilor non-intenționată și nu se datorează unei carențe în educație. Atunci când Polaiuolo adăuga cei doi gemeni Lupoaicei de bronz se gândea la texte din Titus Livius și Cicero. Expunând *Venus* fără brațele frânte, custozii Luvrului urmau teoriile lui Winckelmann privind arta

greacă, având în același timp în minte „gloria Franței”. Trebuie să admitem că - în grade foarte diferite de la un caz la altul - chiar și cel mai bine pregătit cercetător sau restaurator de opere de artă participă *afectiv* la evaluarea respectivei descoperiri.

Rândurile de mai sus au fost necesare pentru a înțelege cât de ușor se poate ajunge de la o ipoteză de lucru, absolut necesară și justificată la data descoperirii obiectului, la crearea unei întregi literaturi în care artefactul în sine se află în plan secund față de teoriile marginale din ce în ce mai extravagante care vor să îl folosească drept argument în dispute care de fapt nu au legătură cu el.

Există un artefact dacic devenit emblematic pentru apogeul civilizației strămoșilor noștri, cel mai mare obiect ceramic din antichitatea noastră - vorbesc evident de vasul cu inscripția *DECEBALUS PERSCORILO*.

De la descoperirea sa, în 1954, discuțiile s-au concentrat pe două direcții: *limba* inscripției și *interpretarea* sa. De fapt, interpretarea susținută de fiecare autor în parte a dus, voit sau nu, la transformarea ipotezelor de lucru emise pe marginea părții PERSCORILO în piese de rezistență pentru fundamentarea unor teorii deosebit de ample, cu pondere în abordarea istoriei Daciei. Evantaiul acestor construcții speculative se întinde de la presupunerea unui sistem de transmitere a tronului pe linie agnatică[1], până la atestarea unei presupuse simbioze între cultul strămoșilor și cel cu caracter „daimonic” al lui „Zamolxis”[2].

Ipoteza de lucru propusă de acad. Constantin Daicoviciu - Decebal fiul lui Scorilo[3] - s-a născut în momentul în care această inscripție era un unicat, iar mentalul colectiv era receptiv la un anume tip de abordare a problemei. Era simplu și logic să vedem o succesiune de la Scorilo la Decebal, pe tronul unui stat bine închegat.

---

[1] V. R. Vulpe, *La priorité des agnats dans la transmission de la royauté chez les Thraces, les Daces et leur voisins* (*Studia Thracologica*, 1976 citată în *Introducere I-E*, p. 117, n. 12) Această ipoteză rămâne în continuare cea mai populară; ulterior a fost nuanțată, în EAIVR 2, s.v. *Duras* p. 95 se vorbește doar de „gradul apropiat de rudenie” al lui Duras cu Decebal.

[2] Interpretare, uneori de-a dreptul delirantă, expusă de Ioan-Marius Grec în *Zalmoxis.Realitate și mit în religia geto-dacilor*, ed. a II-a, Institutul european, Iași, 2009.

[3] Teoria este expusă detaliat în H. Daicoviciu, *Dacia*, pp. 95-104.

După 20 de ani s-au descoperit noi inscripţii pe vasele de la Ocniţa-Vâlcea, cunoscută şi drept Buridava dacică. Descoperiri succesive au dus la completarea textului în limba greacă *ΒΑΣΙΛΕ[ΥΣ] ΘΙΑΜΑΡΚΟΣ ΕΠΟΙΕΙ*. Inscripţia de la Grădiştea de Muncelului nu mai era un unicat, dar - deşi uneori se vorbea despre cele două descoperiri în acelaşi studiu[4] - ele nu au fost cu adevărat comparate sau folosite împreună pentru a ajunge la clarificarea rostului lor real.

Dacă între Thiamarkos şi Decebal există un interval de aproximativ un secol, cea mai veche inscripţie regală de până acum a fost descoperită în anul 2003, la Cârlomăneşti, judeţul Buzău: ...<ΒΑΣΙ>ΛΕΩΣ Β... şi datează din epoca lui Burebista.

Fig. 16 Fragment de vas cu inscripţie în limba greacă, foto 2003, M. Babeş

Fotografie preluată de pe site-ul RAN, cod 50148.01

Desigur, starea fragmentară a ultimei inscripţii nu permite folosirea ei în textul de faţă; ceea ce aduce ea nou - indiferent cine va fi fost regele B...- este certitudinea că o marcă regală pe un produs ceramic dacic nu mai este o raritate absolută, dimpotrivă, trebuie să aşteptăm cu încredere alte descoperiri care vor schimba lumina în care vedem astăzi problema.

2. Metodele de studiu.

Voi încerca să demonstrez în paginile următoare că studiind împreună inscripţiile de la Ocniţa şi Grădiştea Muncelului putem ajunge la o mai bună înţelegere a

[4] I. I. Russu, *Epigraphica*; v. discuţia mai jos.

semnificației lor, iar în cazul vasului lui Decebal la o datare mai precisă și chiar la descoperirea destinației sale. Desigur că în final rămânem în domeniul ipotezelor de lucru, alte eventuale inscripții putând modifica substanțial datele actuale.

Rezultatele pot fi considerate verosimile dacă respectăm trei condiții de cercetare:

1. nu forțăm textul prin adăugiri, fie ele și logice, să se plieze dorințelor noastre subiective;

2. privim faptele în contextul istoric și nu izolate;

3. căutăm să facem abstracție de ideile noastre preconcepute despre cum „ar trebui" să arate rezultatul final.

Ordinea cronologică a celor trei inscripții descoperite până acum este:

- secolul I î. de Chr., anterior sau cel mult contemporan perioadei lui Burebista, regele B... Cârlomănești;

- secolul I î. de Chr., cel târziu începutul secolul I după Chr[5], regele Thiamarkos, Buridava;

- începutul secolului al II-lea după Chr. pentru inscripția lui Decebal: după 102, deoarece s-a găsit o monedă romană emisă în acest an, dar înainte de 105, când a început al doilea război cu romanii, clădirea poligonală în care se afla depozitat vasul fiind distrusă odată cu ocuparea cetății de către romani.

Deși convingerea autorului acestor rânduri este că exită similarități între cele două inscripții regale de la Ocnița și Grădiștea Muncelului, aceasta nu înseamnă că putem extrapola automat rezultatele studiului de față la oricare altă inscripție care va fi eventual descoperită în viitor. Ipotezele de față pot reprezenta puncte de sprijin pentru rezolvarea acelora numai dacă vom ține seama de particularitățile lor concrete.

---

5 Aceasta este datarea descoperitorului, v. D. Berciu, *Buridava dacică*, Editura Academiei, București, 1981. Pe tot parcursul lucrării autorul sugerează - fără a o afirma cu claritate - că distrugerea nivelului II*b* s-a petrecut în epoca expediției lui Sextus Aelius Catus.

3. Vasul regelui Thiamarkos.

Vasul a fost descoperit în stare fragmentară; două fragmente au fost găsite în 1973, iar al treilea în 1980. Locul descoperirii a fost denumit la început „Groapa 2/73”, apoi „încăperea 2”. După părerea descoperitorului, gropile/încăperile 2-3-4 formau o unitate, partea subterană a unui sanctuar patrulater aflat în zona Cetății 1. Încăperea 2 avea un inventar neobișnuit de bogat[6], inclusiv o sabie și o mască romană. Deși obiectele din aceste „gropi” sunt resturi adunate după incendiul care a distrus nivelul II*b*, se observă o preocupare în depozitarea lor. Pe lângă inscripția principală au mai fost descoperite în aceleași campanii un număr de fragmente cu grupuri de litere grecești sau latine, de tip *ostraka*; niciunul dintre vase nu se poate întregi. Rapoartele de săpături pe perioada 1983-1992, singurele accesibile prin RAN, cod 168194.01, nu menționează noi inscripții.

Fotografiile de mai jos, reproduse după D. Berciu, Buridava dacică, prezintă în ordine: reconstituirea sanctuarului patrulater în care se află gropile 2-3-4, două fragmente din inscripție, desenul inscripției completate în 1980 și o reconstituire grafică a vasului.

[6] Pentru descrierea inventarului din groapa/încăperea 2 v. capitolul XI din D. Berciu *Buridava*, pp. 80-96.

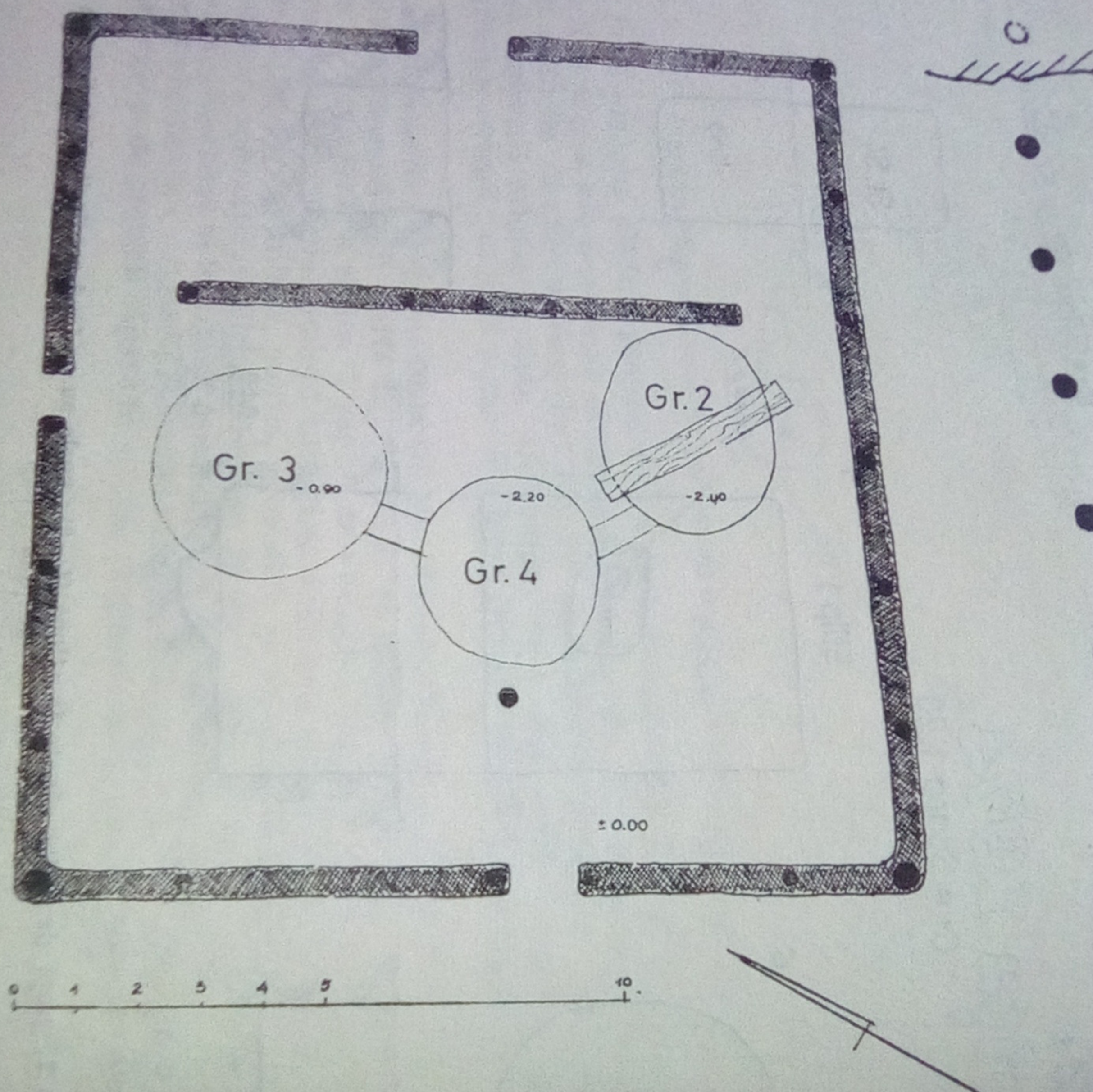
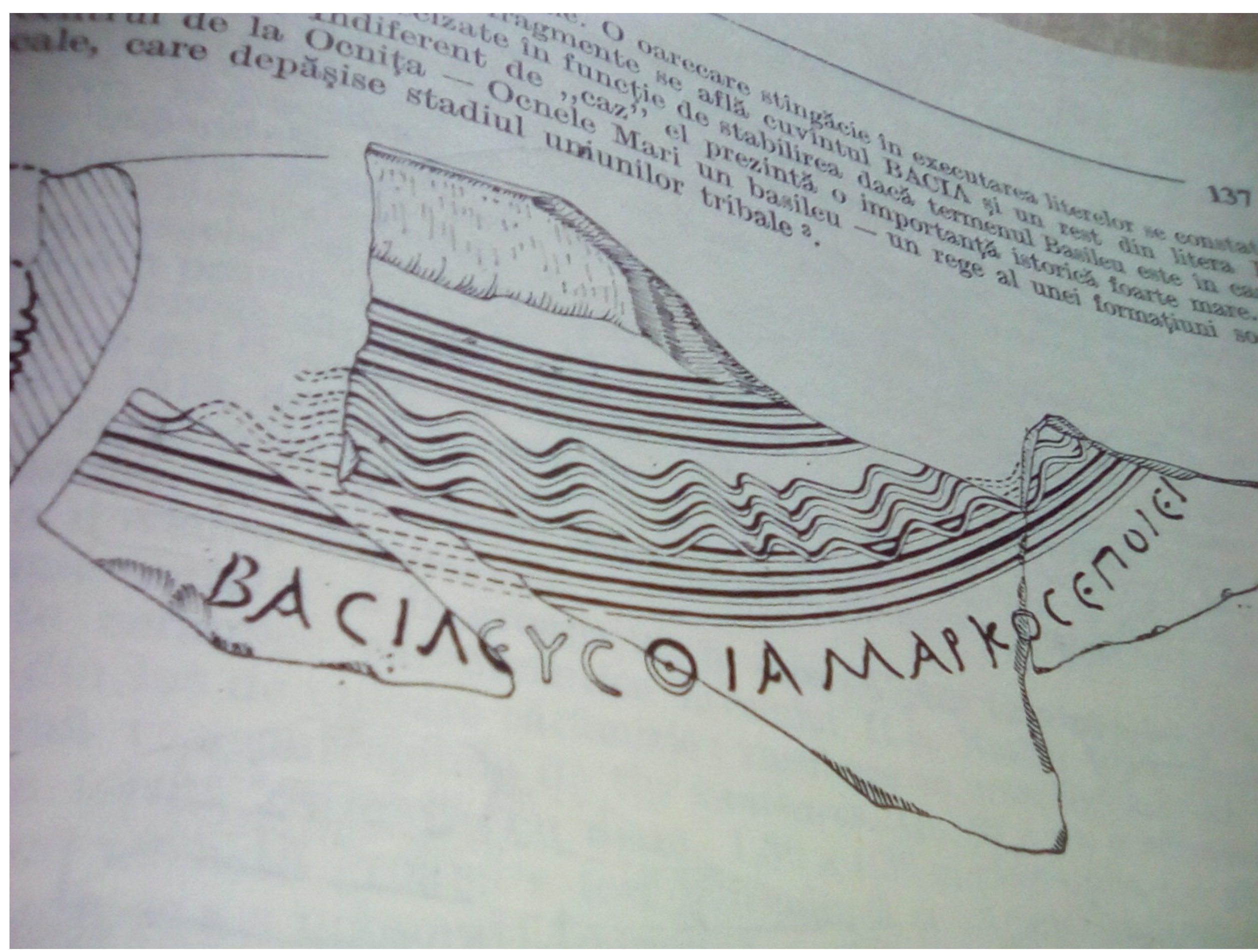

Fig. 15. — Cetatea 1. Sanctuarul rectangular și cele trei încă-peri subterane.

Fig.

1
2

137
e. O oarecare stîngăcie în executarea literelor se constat
fragmente se află cuvîntul BACIA și un rest din litera
cizate în funcție de stabilirea dacă termenul Basileu este în ca
Indiferent de ,,caz'', el prezintă o importanță istorică foarte mare.
ul de la Ocnița — Ocnele Mari un basileu — un rege al unei formațiuni so
cale, care depășise stadiul uniunilor tribale ³.
BACIΛЄYCΘIAMAPKOCЄΠOIЄI

vase puteau avea o destinaţie practică şi, în cazuri excepţionale, alta de cult,
dacă acceptăm ipoteza că inscripţiile cu litere greceşti şi în limba greacă repre
altă semnificaţie —, o marcă de olar, sau de proprietar aceasta este dovedită
numai la vasele „de provizii". Inscripţiile cu litere latine fiind făcute după ard

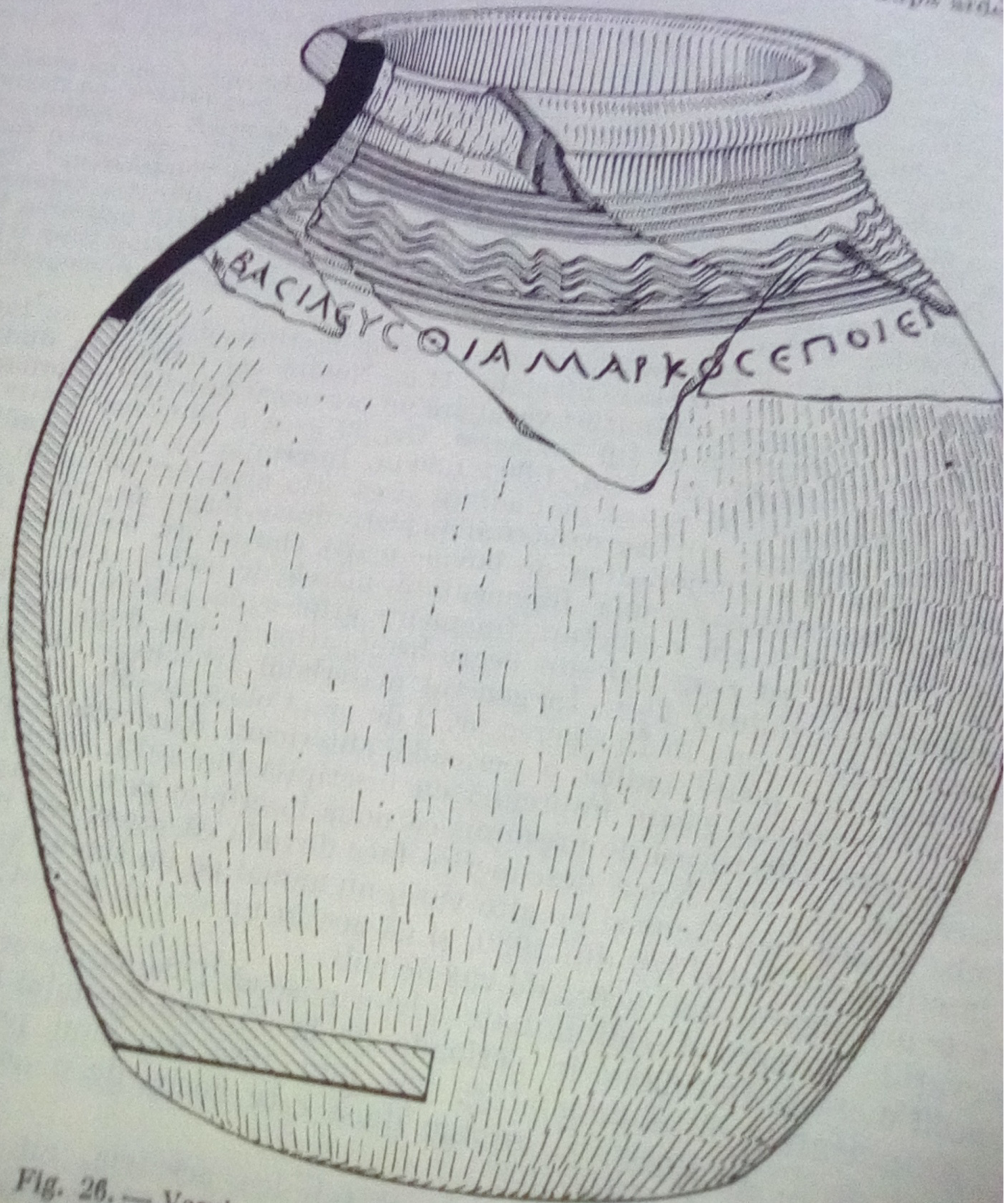

Fig. 26. — Vasul

3.1. Inscripția.

Textul inscripției a fost scris cu un instrument cu vârful bont pe pasta nearsă. Un fragment din alt vas, decorat similar, are un fragment din numele regelui [A]MAP... scris aparent de aceeași mână, primul α fiind încă parțial vizibil.

Deși încă de la publicarea descoperirii prof. Berciu susținuse lectura *ΘΙΑΜΑΡΚΟΣ*, au fost discuții privind completarea inscripției. S-a propus lectura [ΠΡΟΝ]ΟΙΑ ΜΑΡΚΟΣ ΕΠΟΙΕΙ, care sugera că vasul a fost făcut prin grija lui Markos pentru un rege necunoscut, ecou al uneia din teoriile despre „Decebalus per Scorilo". Descoperirea în 1980 a fragmentului de început a clarificat aceste probleme.

Dacă este sigur că avem o frază întreagă - „regele Thiamarkos a făcut" - rostul ei rămâne neclar.

Ar trebui să acordăm atenția cuvenită cuvântului εποιει, un imperfect -persoana a 3-a singular de la verbul ποιεω - folosit în locul aoristului εποίησε, forma clasică așteptată într-o exprimare oficială. Explicația lipsei de interes pentru această diferență de exprimare este destul de ușor de înțeles: substituirea aoristului cu imperfectul este o licență poetică destul de frecvent întâlnită în versuri, inclusiv pentru verbul ποιεω. Să nu uităm însă că avem în față un fragment în proză și destul de prozaic; aparent este vorba de un model preluat de pe alt artefact. Eroarea se întâlnește uneori în mărcile de olari - de exemplu la Carsium și la Sâmbăta Nouă avem patru opaițe cu ștampila ΕΥΚΤΗΜ||ΩΝ ΕΠΟΙ||ΕΙ[7]=Euktemon a făcut - rămânând o raritate față de forma obișnuită a ștampilelor greco-romane, care cuprind doar numele producătorului la genitiv.

Dacă luăm în calcul și felul stângaci în care sunt trasate literele PK, trebuie să tragem concluzia că este vorba de un scrib localnic, nu de un grec.

Prezența titlului regal este de obicei o garanție - a calității sau cantității produsului - iar faptul că inscripția este într-o limbă străină arată că aceasta se adresa străinilor și nu autohtonilor. Deoarece vasele s-au păstrat în regiunea în care au fost produse,

---

[7] ISM V, nr. 114 (fragmentară), p. 136; nr. 235, p. 253, datate în secolul al II-lea. Echivalentul latin are numele producătorului la nominativ urmat de f(ecit).

probabilitatea cea mai mare o are ipoteza că avem în față vase etalon a căror capacitate era garantată de către rege.

Datarea rămâne incertă din mai multe motive. Groapa/încăperea în care s-au găsit fragmentele ceramice putea fi contemporană sau ulterioară construcției de lemn / presupusul templu. Dacă în 1980-1983 aproape toate gropile erau considerate „încăperi", raportul din 1993 revine la denumirea inițială, niciuna din cele 134 de gropi descoperite între 1983 și 1993 nefiind considerată „încăpere". Raportul conține și fraza: *Ţinând seama de obiectele descoperite, groapa poate fi datată în sec. I a.Chr. şi ea aparţine nivelului III de locuire de la Ocniţa.* Exceptând o eroare de tipar, afirmația reprezintă o modificare radicală a sistemului cronologic propus în studiul *Buridava dacică*.

Deoarece eroarea εποιει pentru εποίησε nu am întâlnit-o în spațiul țării noastre decât în secolul II după Christos, consider că datările sunt probabil prea timpurii.

3.2. Numele regelui: studiu de caz pentru onomastica dacică

Înainte de a expune punctul meu de vedere în cazul numelui regelui și deoarece o discuție similară va avea loc și în cazul vasului de la Grădiștea Muncelului, consider necesară o privire de ansamblu asupra situației actuale a studiului limbii strămoșilor noștri.

Ne confruntăm astăzi cu două provocări cărora, după părerea mea, nu le-am răspuns adecvat, mai mult - pe care am preferat să le ignorăm.

Prima, mai puțin periculoasă pe termen scurt, dar care ar putea avea consecințe în viitor, este transformarea limbii dace într-un fel de mit lingvistic urban care atrage foarte multe persoane de nivel cultural mediu. Limba geților ar fi fost - rând pe rând sau în același timp, nu are importanță - aceeași cu sau strămoașă a latinei, sanscritei și limbii pelasgilor, fără să uităm etrusca; altă versiune mai concisă vede în ea limba paradisiacă în care au vorbit Adam și Eva. Privită în acest context o teorie care vorbește de „geto-sarmatică" pare chiar științifică. Putem zâmbi, dar acest ghiveci este expresia crizei de identitate prin care trec foarte mulți români - un iluzoriu „imperiu dacic" însoțit de o imposibilă „limbă mamă" a civilizației europene reprezintă forme compensatorii, de aceea atașamentul față de ele poate

deveni foarte mare. Pentru a contracara această tendință de refugiere în pseudo-istorie avem nevoie de lucrări de popularizare de bună calitate.

Excelenta carte a profesorilor L. Wald și D. Slușanschi *Introducere în limba și cultura indo-europeană* - concomitent manual introductiv în lingvistica indo-europeană și operă de popularizare a domeniului - a apărut acum peste treizeci de ani. Puținele lucrări adresate publicului larg care au fost tipărite în deceniile următoare se situează cel mult la nivelul broșurii *Indoeuropenii* a lui Jean Haudry, considerată mediocră chiar în Franța.

Este mult mai importantă cea de a doua sfidare pe care o avem de înfruntat. Pe plan internațional, limba tracă și cea illyră tind să devină un fel de notă de subsol în cadrul lingvisticii comparate. Nu pot analiza aici de ce acest trend, început acum aproape patruzeci de ani, a luat amploare la începutul secolului XXI[8]. Desigur că

---

[8] Exemplele care urmează - luate doar din lucrări în limba engleză - nu sunt exhaustive, dar ilustrează situația actuală, cu evoluția în direcția negativă:
- *Cambridge Ancient History*, vol. 3,1 1982, Sixth Printing, 2006 se încheie cu două subcapitole (20d și 20e) scrise de E. C. Polomé, dedicate limbilor illyră și tracă împreună cu daco-moesiană. Discutând punctele de vedere susținute de lingviștii bulgari Decev și Georgiev, dar combătute de I. I. Russu, savantul american afirmă (p. 882) că, deși subiectul este controversat, pot fi găsite 40-45 de etimologii rezonabil de verosimile în tracă și 20-25 în daco-moesiană. Poziția prof. Polomé este echilibrată, deși acordă mare spațiu teoriilor lui Vl. Georgiev.
- EIEC în 1997 s.v. *Dacian language* (pp. 145-146) afirmă că relația dintre tracă și dacă este mai mult „un act de credință”, iar etimologiile acceptabile sunt doar 20-25.
- *The Concise Encyclopaedia of Languages of the World,* editori K. Brown și S. Ogilvie, Elsevier, 2009 nu are intrări aparte pentru limbile dacă sau tracă. Totuși s.v. *Romanian* (pp. 900-904, autor J. Augerot) se afirmă că prima mare influență asupra limbii noastre s-a datorat „locuitorilor autohtoni illyri-daco-traci din regiune…Este probabil că o parte din structura morfo-sintactică a (limbii) române - în special aceea comună cu limbile neromanice din zonă - să provină din acest substrat pre-latin, dar lipsa completă de evidențe textuale situează aceste posibilități în domeniul simplelor speculații”. Deși acordă o importanță exagerată împrumuturilor motivate istoric din limbi neromanice, articolul este corect, la obiect și concis.
- B. W. Fortson IV, *Indo-European Language and Culture -An Introduction*, Blackwell Publishing House, Oxford, 2004, grupează limba tracă printre „limbile fragmentare”. Pe o jumătate de pagină (p. 404), autorul afirmă: 1. Din 80-90 glose păstrate, doar aprox. trei duzini pot fi considerate cuvinte autentic tracice. 2. Toate încercările de a găsi legături între tracă, frigiană, illyră sau „dacă (limba din provincia vecină Dacia, păstrată aproape exclusiv în câteva nume de plante de către Hesychius) sunt de asemenea pur speculative”. Atitudinea autorului este explicată la p. 400: „cercetarea acestor limbi, în special a celor mai puțin păstrate, a renunțat prea de multe ori la orice fel de precauție, construind vaste edificii de interpretare cu o bază foarte mică de fapte constatate sau constatabile. Este sănătos să adoptăm o atitudine sceptică față de cea mai mare parte dintre ele”.

au contribuit la discreditarea acestor studii ingerințele politice trecute sau actuale[9] care au dorit să asigure fiecărui stat balcanic „limba sa strămoșească”, dar și faptul că unele dintre obiectivele propuse - stabilirea dialectelor, a cuvintelor de împrumut - nu pot fi atinse cu materialul de care dispunem. Este un adevăr dureros cu care trebuie să ne obișnuim: oricât am fi de convinși noi, „în cercul nostru strâmt” balcano-carpatic, de teoriile pe care le dezbatem cu ardoare, nu suntem convingători și în afară, deoarece argumentarea pare/este nesatisfăcătoare.

Tipul de reconstrucție folosit până acum era bazat pe stabilirea unui număr limitat de cuvinte de referință, cu etimologii considerate certe sau foarte probabile; se stabilea un model simplu de funcționare a limbii și se construiau ipoteze de lucru care acopereau pe cât posibil aria problemelor. Ipotezele de lucru s-au aglomerat, devenind speculative; modelul tinde să se blocheze, deoarece fiind creat doar pentru un anume tip de cuvinte, introducerea altora noi în sistem este extrem de dificilă - de aici definirea celor „nepotrivite” drept „împrumuturi”, excluderea lor parțială[10] sau totală ca erori în izvoare.

Recunoscând - atunci când este cazul - valoarea rezultatelor obținute până acum, trebuie să avem curajul să reevaluăm atât etimologiile consacrate cât și modelul în ansamblul său.

Va trebui să creștem complexitatea modelului introducând o serie mai variată de fapte, cum ar fi:

1. Deoarece cuvintele tracice și dacice ne sunt transmise de străini - în special greci - care nu puteau nota sunete asemănătoare cu acelea reprezentate de noi astăzi prin literele *ă, î, j, ș, ce, ci, ge, gi* trebuie să luăm în calcul cât mai multe variante grafice pentru același cuvânt. Alternațele a/e, a/o pot ascunde un sunet de tip [ə],

---

- profesorul olandez R. P. S. Beekes afirmă în cartea sa *Comparative Indo-European Linguistics,* Second Edition, revised and corrected by M. van de Vaan, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam /Philadelphia, 2011, p. 23: „TRACĂ. Avem două inscripții (una pe inelul de aur de la Ezerovo…) în limba *tracă*, vorbită în Bulgaria de azi și în sudul României (???), pe care nu le putem înțelege…Poate că ar trebui să facem distincția între *tracă* și *dacă* (la nord)”.

[9] De exemplu: accentul pus de lingviștii bulgari pe deosebirile dintre „tracă” și „dacă” sau obsesia continuității ilirice în Albania, rămasă doctrină oficială a statului. Multe din aberațiile „daciste” care apar astăzi în România își au originea în propaganda anilor '80.

[10] Exemplu ușor de verificat: numele dacice ale plantelor din *De materia medica* a lui Dioscoride este de 43, dar a fost redus de D. Decev la 26, v. FHDR 1= *Izvoare 1*, p. 385, n. 3.

u sau y/i unul de tip [ɨ], altfel spus aproximativ ă și î. Ezitările în notarea cu Σ, Z,Ξ pot fi indicii pentru ş și j; așadar nu putem avea din start preferințe pentru o anume variantă grafică.

2. Străinii auzeau cuvintele în fraze, nu izolat, intonația și vecinătatea fonetică influențând pronunția, prin urmare redarea în scris era diferită.

3. Trebuie să ținem seama de modificările impuse de flexiune și de derivare; avem *Dierna* dar și *statio Tsiernensis*, iar o inscripție ne vorbește de *Bithidia Biti*, fără să mai insistăm că pentru numele tatălui putem întâlni în altă parte variantele Bitus, Bithus, Vitus.

4. Să acordăm mai multă atenție aferezei destul de frecvente a sunetului [s] și a vocalelor inițiale: Salmorus/Halmyris; Oroles/Roles.

5. Existau variante eufonice, vezi Σαλμυδησσός / Σηλῦμβρια, Pulpudeva pentru *Pupludeva/Plovdiv.

6. Trebuie să luăm în calcul probabilitatea foarte mare ca sufixul -ko și variantele sale să reprezinte un pronume demonstrativ cu rol de articol.

7. Limba traco-dacă este o limbă *satəm*, astfel că grupurile indo-europene (reconstituite) *k', g', k'h, g'h* au devenit *s"* cu o valoare necunoscută. Totuși un dublet[11] *Berzobis -Bergule* ne obligă să admitem că existau perechi de rădăcini cu consoane paltalizate și nepalatalizate, diferența având un rol gramatical: *berg'h (= munte) +*āb (=apă[12]) + i (= marca locativului) > Berzobis =„satul de pe apa montană”; *bergh +*lə[13]≈„satul muntelui”.

Nu trebuie să ne facem iluzii: în afara unor descoperiri cu totul neașteptate, care să ne furnizeze texte dacice - sau măcar tracice - ample, cu o traducere greacă sau latină, nu vom putea descrie în detaliu această limbă. Mai simplu spus, nu vom avea probabil niciodată un *Dicționar Dac - Român,* așa cum avem un *Dicționar Francez-Român*; putem spera, în cel mai bun caz, să trasăm arii semantice în care

---

[11] Existent și în illyră: *Berzimum/Bergamum*, v. *Introducere I-E*, p. 102, unde însă rămâne neelucidat.
[12] Apare și în **akșə* + * *āb* >*Axiob-(apa neagră)>Axiopolis=Cernavodă.* Aici „o” grafic poate reprezenta de fapt un [ə], dar în cuvintele dacice ā se poate închide până la [o] .
[13] Sufix care forma un substantiv din altul:*Alutus +lə=*Alutela>Arutela* .

să încadrăm componentele lexicale pe care le izolăm din cuvinte, iar în cele câteva situații în care recunoaștem o familie de cuvinte putem îngusta aceste arii până aproape de o traducere. Să nu uităm însă că întotdeauna este vorba de ipoteze de lucru.

Eu privesc problema reconstituirii limbii dacice din perspectiva unui istoric, punct de vedere oarecum diferit de acela al unui lingvist - deși schimbul de date între cei doi este obligatoriu și benefic. Poate că pentru unii încrederea în reconstituirea limbii tracice este doar un fel de „act de credință”, dar în ce mă privește înseamnă mult mai mult și sunt convins că, dacă vom porni de la fapte de limbă care se pot compara cu realitatea, atunci putem păși pe un teren solid. Din perspectiva istoricilor este mai important să știm răspunsul la întrebări concrete - care era forma corectă: *Zamolxis* sau *Zalmoxis*? - decât să rezolvăm ipotetic și speculativ alte probleme.

Este indicat să discutăm întâi câteva toponime, deoarece realitatea geografică poate verifica etimologiile și ne arată care sunt vițeii sacri care vor fi sacrificați.

Se pot stabili trei niveluri de verosimilitate ale reconstrucțiilor, depinzând de cât de bine putem localiza toponimul antic, de existența unor caracteristici locale și de calitatea reconstrucțiilor noastre etimologice. Exemplele au fost astfel alese încât să cuprindă o cât mai mare arie de fenomene lingvistice specifice.

Prima serie este a toponimelor cu maximă probabilitate, care derivă de la caracteristici păstrate până astăzi.

Argamum - fiind localizat sigur la Capul Dolojman, unde se găsește un tip aparte de calcar, etimologia sa este **ṛg-(ṃ)m*[14]- (loc) foarte alb. Forma „normală”, palatalizată, se poate întâlni în hidronimul tracic Arzus =„râul argintiu” (Ptolemeu, *Geographia*, 3,11,5 și 7 (orașul Arzus). Depalatalizarea este motivată gramatical: grad pozitiv= normal /superlativ.

Germisara - Geoagiu-Băi, etimologie recunoscută de mult drept *g^w*herm* + **sara*= Izvor cald/Izvoare calde.

---

[14] Pentru sufixul -(ṃ)m v. *Introducere I-E* p. 265, n. 11. Pokorny, pp. 64-65, pornește de la o formă palatalizată, însă exemplul din tracă are -γ-; forma sanscrită este *ṛg-* v. Ṛg-Veda. Toponimul apare la Hecateu din Milet sub forma Οργαμη, probabil varianta tracă.

Salsovia - se află lângă o peninsulă[15] care are forma unui colț de mistreț; ținând seama de forma Salmorus, reconstituim prima parte drept **k'ḷm* de la **kel*$_1$*/*kḷn*[16] care a dat atât lat. culmen, dar și germanicul Holm =ostrov. Partea a doua *-sovia* este comparabilă cu letonul *zùobs* din **g'ombhos=dinte*; dificultățile prezentate de -m- pot fi depășite pornind de la o formă cu vocalism zero **g'ṃbh -„a mușca, a sfărâma în dinți”*[17] sensul general fiind „ostrovul dintelui”.

Thiagola - denumirea apare la Ptolemeu (III,10,2), fiind aceeași pentru o baltă, un braț și o gură a Dunării. Descriind zona, Ammianus Marcellinus ne dă un fel de traducere - deși nu folosește denumirea ptolemeică: "palustri specie nigrum"= „având o culoare întunecată, asemenea unei mlaştini” [18], ceea ce sprijină identificarea Thiagolei cu micul braț numit azi Cerneovca, deoarece hidronimul de origine slavă înseamnă „negru”. Se justifică o etimologie din indo-europeanul *dhṇgəl* < *dhengwo* corespunzând germanului *dunkel*= întunecat[19, 20].

Există un număr de toponime pentru care se pot propune fie mai multe etimologii, fie mai multe localizări; acestea constituie a doua grupă, cea în care avem nevoie de logică istorică și geografică pe lângă cunoașterea lingvistică. Atrag atenția că în identificarea noastră trebuie să ținem seama de diferența de locație între așezarea dacică și cea romană; ea există în marea majoritate a cazurilor și poate varia între 8,5 km - distanța dintre Ocnița Cosota și Stolniceni/Buridava *romană* - și aprox. 43 km în linie dreaptă[21] între Grădiștea Muncelului și Ulpia Traiana.

---

[15] Peninsula este formată de un cot al Brațului Sfântul Gheorghe între longitudinile 29°08' și 29°11'.

[16] Pokorny, p.544.

[17] Pokorny, p. 369 formele **g'ombhos* și **g'ṃbh.* J. Pokorny se întreabă la p. 382 dacă nu cumva forma *g'embh-* provine din *g'ep(h)-/g'ebh-„bot”* ceea ce ar putea fi o altă explicație pentru absența nazalizării.

[18] *Fontes Historiae Daco-Romanae*, vol. II, pp. 118-119.

[19] Dunkel a avut şi sensul de noros, unele cuvinte din familie semnificând chiar eclipsă v. Pokorny, p. 247-248 sub *dheng*^{w}*o*.

[20] Pentru toate identificările toponimelor din *Geografia* lui Ptolemeu v. Cristian-Radu Staicu, *Dacia și cele două Moesii în GEOGRAFIA lui Claudius Ptolemaeus - O nouă abordare a problemei* - ediție electronică accesibilă pe site-urile academia.edu, scribd și InternetArchive.

[21] Distanța geometrică este calculată folosind coordonatele localităților, fiind cea mai scurtă posibil; distanța pe drumurile de azi este de aprox. 60 km.

Acmonia - De obicei este identificată cu Agnaviae din *Tabula Peutingeriana*, azi Zăvoi (Caraș-Severin)[22], dar această opinie nu se poate susține nici pe baze fonetice ori paleografice (ar fi un adevărat tur de forță să se greșească 4 din cele 5 litere inițiale), nici prin poziția pe harta ptolemeică. Efectuând calculele pentru drumul dintre Dunăre și Ulpia Traiana - care la Ptolemeu apare sub numele Sarmizegethusa Basileion[23]- ajungem la concluzia că Acmonia se afla în zona Pasului Domașnea, probabil chiar în localitatea cu același nume unde s-au găsit urmele unei așezări romane[24]. Dacă etimologia Asamum< **ak'men* >sanscritul *aśman-piatră* este corectă[25], vedem chiar cu mai multă îndreptățire Acmonia drept **akmon* +**i* locativ, așadar încă o opoziție formă palatalizată=adjectiv/formă nepalatalizată = substantiv. Putem aproxima Asamum≈„valea stâncoasă" prin opoziție cu Acmonia≈„stânca, steiul".

Aizis, Aizisis - Este una din etimologiile cele mai îndrăgite, caracterizarea limbii dacilor drept *satəm* bazându-se chiar pe evoluția **aig'->Aiz-*'capră'. De fapt, este o etimologie nu numai întâmplătoare, născută din mirajul cuvântului ideal, ci și foarte puțin necesară. Avem **g'hold-* „aur" în toponimul tracic Zaldipara, în numele de trib dacic Saldensii și în antroponimul geto-dacic Zoltes[26], de unde *g',g'h>s"*. Dacă forma **aig'-* nu este motivată în niciun fel de semnificația sa - „capră/țap" - fapt care reprezintă un principiu de bază în lingvistică, între un toponim concret și înțelesul cuvântului trebuie să existe o relație. Nu avem cum să argumentăm înțelesul „capră" pentru acest punct anume de pe hartă. Putem, dimpotrivă, să susținem o etimologie din **ayes/*ai̯os* =„aramă; fier; metal"[27] dacă luăm în calcul minele din Banat. Aizis din epoca romană (se pare Fârliug[28]) se afla

---

22 EAIVR 1, p. 22.

23 Se va discuta mai departe acest lucru, dar distanța față de Tiriskon/Tibiscum este fără nicio îndoială comparabilă cu distanța dintre Tibiscum și Sarmisegetusa din *Tabula Peutingeriana*: 35 m.p. față de 37 m.p. V. Cristian-Radu Staicu,*op.cit.*, pp. 21-22.

24 V. IDR 3/1, pp. 136-137.

25 Vl. Georgiev la Polomè, *op. cit.* 877. Pokorny, pp. 18-22. *Introducere I-E* p. 306: „**ciocanul de piatră** derivând de la variate forme ale unei rădăcini IE:**kamor/*kamon* și **akmor/akmon* - termen arhaic și de tip popular; skr. *aśman-*, lit. *akmuo*, v. sl. *kamy* 'piatră'."

26 Se poate analiza direct: *g'hold +*tm̥m +*s=*g'hōltās>Zoltās/Zoltəs*, de unde ionianul Ζολτης =„foarte bălai". V. ISM 1, inscr. 15, pp. 84-85 pentru Ζολτης; pentru sufixul superlativ*-*tm̥m* v. *Introducere I-E,* p. 237 și n. 11 p. 265.

27 V. *Introducere I-E, *ayes-* p. 281; Pokorny, **ai̯os-* pp. 15-16

28 EAIVR 1, p. 50, s.v. *Tabula Provinciae Daciae* din IDR 1 propune Ezeriș în aceeași zonă de câmpie înaltă. Indexul din IDR 3/1, p. 271 are intrarea „Aizizis (Dacia, Banat ?)".

într-o zonă relativ joasă, dar localitatea dacică Aizis putea fi peste munte la Bocșa sau Ocna de Fier[29], după cum putea fi vorba și de un zăcământ local, mai puțin important.

Deusara - Toponimul apare pe tăblița cerată nr. 3[30], iar paralela cu Germisara a fost observată încă de Th. Mommsen. Dar dacă Germisara înseamnă „izvor cald"şi admitem ipotetic că *Deu-* provine din **dəw-„a arde"*[31], trebuie să găsim un loc în apropierea Munților Apuseni care are apa mai caldă decât aceea de la Geoagiu Băi. Aceste izvoare există și se găsesc la Vața de Jos[32], distanța în linie dreaptă față de Alburnus Maior/Roșia Montană fiind de aprox. 42 km .

Dierna - I.I. Russu a susținut etimologia **dher-* =„așezare, localitate, sat", iar forma cu infixul *-i-* este dată ca exemplu de „iodizare" în dacă[33]. După părerea mea avem din nou de-a face cu o etimologie simplistă și o examinare grăbită a cuvântului. Etimologia este simplistă pentru că este imposibil de susținut un toponim „satul", fără niciun atribut calitativ; întotdeauna avem Satu Mare, Satulung, Satu Bătrân, Satchinez (din sat + „chinez"≡ cneaz), fapt verificabil atât în prezent, cât și în antichitate. Dierna/Orșova Veche se afla în imediata apropiere a Drobetei, așadar nu era nici singura, nici cea mai importantă așezare. Etimologia **dher-* nu explică nici dezvoltarea cu *-na*. Pronunțarea primei silabe a evoluat în două direcții: cea dintâi atestă evoluția grupului *Die-* spre o formă *Zerna*, dar nu aceasta a fost cea predominantă. Avem derivatul *statio Tsiernensis* și falsa analiză populară *Tserna-Cerna*=(apă) neagră în slavă, deoarece probabilitatea matematică pentru a avea în același loc o formă Tsiernensis și un hidronim Cerna, fără a fi în relație una cu alta este zero, indiferent cât am forța lucrurile[34]. Așadar, trebuie găsită altă etimologie. Se poate argumenta logic în felul umător: Dierna se afla în imediata apropiere a Porților de Fier, zona cea mai îngustă de pe întreg cursul

---

29 Localitățile apar în *Tabula Provinciae Daciae* din IDR 1. Bocșa Română are vestigii romane și urme de exploatare minieră, v. IDR 3/1, pp.133-134.

30 IDR 1, pp. 201- 206; comentariu p. 187.

31 Radicalul a dat dacicul δυν = urzică, v. *Introducere I-E*, p.110.

32 Elena Berlescu, *Dicționar enciclopedic medical de balneologie*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1982, svv, indică pentru Geoagiu-Băi temperaturi ale izvoarelor între 29°-31° C (p.162), iar pentru Vața de Jos între 35°-38,5°C (p. 337).

33 IDR 3/1, p. 63; pentru iodizare v. *Introducere I-E*, p. 112. Diftongarea în dacă nu poate fi redusă numai la simpla „iodizare" deoarece există cuvinte cu diftongi secundari care nu se pot încadra în acest tipar. V. discuția mai departe.

34 Avem de altfel exemple în care numele localităților din zona daco-moesiană s-au păstrat în hidronime: Berzobis - Bârzava, Ampelum-Ampoi, Augusta-Ogosta etc.

Dunării. Radicalul IE pentru poartă/ușă este **dhwer-*[35], dezvoltări cu *-n*, dar cu vocalizări diverse, se întâlnesc în armeană, greacă, germana veche, iar forma sanscrită *toraṇa*[36] desemnează o intrare monumentală. Prin urmare putem trage concluzia că tradiția noastră populară a păstrat sensul acestui toponim. Problema transformării unui [w] în [j] nu este insolubilă[37], dacă ținem seama de labilitatea semivocalei [w] atât în limba dacilor cât și în limba română.

Seria a treia de toponime are rostul să arate că se poate îmbunătăți probabilitatea unei etimologii corecte în cazul unor anume toponime; pentru acestea putem avea șanse de peste 50% pentru rezultate corecte utilizând datele diferite pe care le-am acumulat, dar subliniez că, în final, obținem doar ipoteze cu un grad mai mare de verosimilitate, nu certitudini.

Ampelum, Pelendava și Polonda - Este vorba despre trei toponime care au în comun grupul *pel/pol*. De la bun început ne gândim la cea mai simplă și logică soluție: radicalul i.-e. **pel-*[38] care stă la baza rădăcinii larg răspândite **pḷn-*, care - prin cuvântul latin *plenus* - se regăsește în limba română sub forma „plin”[39]. Sensul inițial implica bogăție/bunăstare. Prefixul *am-*[40] se regăsește în varianta *an-* în denumirea *Ansamensi* -„someșenii, cei de pe râul Samus”; așadar Ampelum este localitatea aflată pe un zăcământ bogat - la fel cum Zlatna de origine slavă trimite direct la aurul din subsol -, fără legătură cu substantivul grec η αμπελος-„podgorie, vie”. Diferența dintre Pelendava și Polonda nu constă atât în vocalizare - ne putem gândi la un [ə] originar - cât în statutul lor: prima este un oppidum, de aici terminația *-dava*, în timp ce a doua este numai o așezare, sufixul *-da* provenind probabil din rădăcina i.-e. **dhē-*[41] *„a pune, a așeza”* care, de altfel, se presupune că se află și la originea terminației *-dava*. Dacă Pelendava este în mod sigur la

---

[35] Pokorny, pp. 278-279; v. și *Introducere I-E*, p. 303: **dhwer-*. Slava veche are forma *dvor=curte*, de unde dregătorul *dvornic/vornic*.

[36] V. MMW, p.456; DSF, p. 290.

[37] Putem face o paralelă cu evoluția probabilă care a dus de la **mandos=„cal mic”,„animal mic=neînțărcat”*(v. Pokorny, p. 729 s.v. *mend-,mond-,(mṇd-?)*; *Introducere I-E*, p. 103) la cuvintele din substrat mânz/mânzat:cuvântul dac a fost asimilat în latina populară, iar forma românească este continuarea acuzativului latin: *mandw-um>*mandyum> mânzu -forma veche a cuvântului. Evoluție similară în cazul cuvântului *viezure*.

[38] V. Pokorny, *pel-¹* D, p. 799 -800, - „a umple; belșug”; *pelu-* „grămadă”.

[39] V. și vechiul cuvânt indian *pṛna*= plin, cu ṛ pentru ḷ, *Introducere I-E*, p. 47.

[40] Deși aparent avem Am-Mutrium, toponimul Amutrium nu poate fi plasat pe Motru. V. Cristian-Radu Staicu, op. cit., p. 30 și n. 34.

[41] Pokorny, pp. 235 - 239 sv. *dhē-*².

Craiova, pentru Polonda nu avem încă o identificare sigură, după părerea mea fiind poate vorba de Târgu-Ocna/Tisești[42]. Ampelum s-a păstrat în hidronimul *Ampoi*.

Arcidava/Argidava[43], Arcinna și Arcobadara/Arcodabara - Toponimele au în comun radicalul *arc*-; el se întâlnește între rădăcinile i.-e. de exemplu în latină *arx*, *arceo*, *arca*, în greacă αρκεω[44]. Putem să ne gândim la locuri fortificate natural, însă nici Arcodabara, nici Arcinna nu au putut fi identificate cu certitudine[45]. Sunt convins că *Arcuda* nu este un toponim din substrat, în ciuda părerii agreate de mulți cercetători[46], fiind vorba probabil de traducerea în neogreacă a unei denumiri românești: neogr. Αρκουδα= Ursoaica[47].

Dreco și Athrys -Dreco este un hidronim care apare și sub forma Drica[48], foarte probabil Bega de astăzi. Athrys este râul Iantra din Bulgaria, Iordanes și Procopius din Caesarea transmițându-ne forma din sec. al VI-lea *Iatra/Iatron*[49]. Athrys apare

---

42 V. Cristian-Radu Staicu, op. cit., p. 37.

43 Arcidava apare în *Tabula Peutingeriana* și la Geograful din Ravenna, Argidava este forma din *Geografia* lui Ptolemeu. EAIVR 1 p. 89 și, în general, istoriografia românească preferă prima formă pentru numele antic al localității Vărădia. Arg- se întâlnește în *Argamum*, v. mai sus; în acest caz este vorba despre o „cetate albă". Toponimul se întâlnește și în teritoriul Histriei, v. ISM 1, inscr.nr. 358, p. 470.

44 Chantraine, pp. 109-110, s.v., Pokorny, pp. 65-66.

45 V. Cristian-Radu Staicu, op. cit., pp. 26-27, unde propun localizarea Arcodabarei în zona Sărășel-Șieu-Măgheruș; Arcinna se găsește probabil la Pinoasa, *op. cit.* p. 37.

46 V. A. Vraciu, *L D G,* pp. 157, 174, autorul propunând chiar o evoluție *Arcudava> rom. Arcuda.

47 V. Lambros Peținis, *Dicționar grec-român*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1976, p. 107. Pledează în favoarea acestei explicații și faptul că Joița, localitatea de reședință a comunei din care face parte astăzi Arcuda, s-a numit inițial „Popeștii lui Faca", alt nume de origine greacă, v. *ibid.* p. 414; G. I. Lahovari, *Marele Dicționar Geografic al României*, Editura Socec, București, 1902, vol. 5, pp. 51-52, svv. *Popești-Bâcul* (comună) și *Popești-Bâcul/Popești-lui-Faca*(sat). Nu există o *dava* în localitate; marea așezare de la Popești (com. Mihăilești) se află în județul Giurgiu, la aprox. 30 km de Arcuda, fiind identificată ipotetic cu Argedava, v. EAIVR 3, pp. 352-354.

48 V. FHR 2: la Priscus Panites Dreco (p. 260, la acuzativ: μετα τον "Ιστρον ο τε Δρεκων λεγομενος) și Drenco (p.282 la genitiv του Δρεγκωνος); la Iordanes, *Getica*,178 și Geograful din Ravenna întâlnim forma Drica (pp. 429 și 581). EAIVR 2, p. 78, s.v. îl identifică ipotetic cu Bega, deorece era descris drept navigabil.

49 V. FHR 2, pp. 422- 423 (Iordanes), 468-469 (Procopius). Iordanes vorbește despre cetatea Nicopolis ctitorită de Traian (Nicopolis ad Istrum/ad Haemum) aflată lângă acest râu, dar transformă dacii în sarmați, v. nota 35, p. 423. Este probabil o referință la manevra de învăluire încercată de Decebal și de aliații săi în primul război cu Traian.

la Herodot, IV,49, identificarea cu Iantra fiind privită foarte rezervat în ediția română[50]. Hidronimul reprezintă piatra unghiulară a construcției teoretice imaginate de Vl. Georgiev în separarea în două *limbi* - tracă și dacă - a proto-tracei[51]. Acceptând ipotetic ambele identificări - Dreco(n)=Bega și Athrys=Iantra - observăm imediat opoziția evidentă dintre formele naturale ale cursurilor celor două râuri. Deși descrie un arc larg, valea Begăi are puține cotituri, ceea ce a ușurat transformarea ei în canal de navigație. Prin contrast, Iantra are un curs extrem de neregulat. Putem explica cele două hidronime tocmai prin aceste particularități pornind de la radicalul i.-e. **dherə-*, cu vocalism 0. Dreco este „râul drept, fără meandre"; sufixul **-ko* și variantele sale se întâlnesc frecvent în cuvintele traco-dacice: antroponimele Comosi-cus, Mos-kon, Zalmodegi-kos, toponimele Napo-ca, Serdi-ca, numele populațiilor Da-ci, Costobo-koi. Acest pronume, folosit ca sufix, a jucat probabil un rol esențial în faptul că în limba română articolul hotărât face corp comun cu substantivul și este post-pus. După toate aparențele trebuie să pornim de la varianta depalatalizată a rădăcinii **-k'e/-*k'o*[52]=„acesta"; afirmația se poate susține deoarece pronumele indo-european a produs articolul hotărât post-pus din armeană *-s*, iar dialectele albaneze au formele *ki*, *ky*=„acesta", deci forme care nu au evoluat spre *s"*.

Athrys poate fi analizat admițând un prefix **ṇ-*=„non-" și un sufix **-rys* din **srew*[53] =„a curge" - construcție comparabilă cu Napa-ris -, așadar aproximativ „râul care nu curge în linie dreaptă". Este o explicație care se poate justifica geografic, spre deosebire de „râul aprig" o ipoteză mult prea generală, nespecifică.

Ibida - Toponimul este identificat la Slava Rusă (jud. Tulcea). A. Aricescu a propus să fie citit „Libida"[54], dar lectura a fost respinsă argumentat în ISM, 5[55].

---

[50] Herodot, *Istorii,* vol. 1, Editura Științifică, București, 1961, (traducere și note de A. Piatkowski și Felicia Vanț-Ștef) , n. 222, p. 515.

[51] V. *Introducere I-E*, p. 111. Reticența mea nu se referă la faptul că vorbim despre dialecte/limbi în spațiul traco-dacic, ci la caracterul inevitabil speculativ al acestor teorii, deoarece nu avem suficient material de referință.

[52] Pokorny, pp. 609-610.

[53] Chantraine, p. 991, sv. 'ρεω. Elidarea lui *s-* poate explica lungirea lui *a-*< *ṇ-*. Pronunțarea târzie [nt] poate fi o urmare a caracterului ploziv a sunetului notat θ, v. mai departe.

[54] A. Aricescu, *Armata în Dobrogea romană*, Ed. Militară, Bucureşti, 1977, pp. 149-151.

[55] ISM 5, p. 242 și inscr. nr. 225, p. 245.

Etimologia sprijină varianta Ibida, susținută de la V. Pârvan încoace. Există radicalul i.-e. **(e)iwa*=„roșcat”[56] care a dat în franceză (din substratul celt) *if*, în engleză *yew*, în vechea germană de sus *iwa*, păstrat în germană în forma *Eibe* - toate cu sensul „tisă”; în greacă ”οα, ”οη, οιη=scoruș de munte(*Sorbus*), în limbile baltice *ieva*=crușin, iar în rusă *iva*= salcie[57]. Deoarece *-w-* este slab în limba dacă, oscilând între *w/b* și chiar dispărând[58], putem vedea în Ibi-da „așezarea de la copacul roșu”- foarte probabil răchita. Este posibil ca în regiunea Deltei, unde nu existau pini maritimi, cuvântul πευκη să fie corespondentul grec al daco-geticului **ibi-*.

Istros - Pentru acest nume al Dunării și pentru cel al cetății Istria nu avem până acum o etimologie. De la început există o problemă: forma greacă presupune un spirit lin la începutul cuvântului - 'Ιστρος, 'Ιστρια, în timp ce forma latină are o aspirație -Hister, Histria. Diferența se datorează unei caracteristici a dialectului ionian, vorbit la Histria și la Tomis, iar faptul că aspirația apare totuși în textele latine dovedește că avem o pronunție locală păstrată în toată antichitatea. Soluția ar fi să presupunem căderea unui sunet sau unor sunete de la începutul cuvântului. Avem de altfel câteva cazuri care implică sigur afereza: Salmorus/Halmyris; Gerasus>Siret/Hierasos; Scorilo/Coryllus; Oroles/Roles; tot afereza poate explica dubletul Esbenus/Hezbenus[59]. Ptolemeu afirmă că numele Istros se aplică numai sectorului din aval de Axiopolis /Cernavodă, cel în care avem despărțirea Dunării în brațele care izolează Insula Mare și Insula Mică a Brăilei, iar apoi ramificarea în brațele Deltei. Presupunând **s/*sw-* la începutul cuvântului, am avea **S(w)istrə-* cu paralelă imediată în termeni i.-e. pentru „soră”, cele mai apropiate fiind goticul *swistar* -la genitiv *swistrs*, iar la dativ *swistr* - și formele cu *-e-* din limbile germanice și slave *swester*, respectiv *sestra*[60]. Se poate așadar interpreta hidronimul Istros drept „râurile surori”.

Marcodava - Toponimul este menționat în discuția despre etimologia numelui Thiamarkos[61]. Se poate afirma cu o mare probabilitate că Marcodava corespunde

---

[56] Pokorny, p. 297, s.v. *ei-*^{3}.
[57] Chantraine, pp. 770-771, s. v. ”οα
[58] V. seria Patauissa-Potabissa-Potaissa, ECR, p.609, s.v. Potaissa.
[59] IDR 2, p.142, inscr. nr. 323. Etimologia din EIEC, p. 576, s.v. *Thracian language*, nu mi se pare convingătoare:Esbenus, Εσβενειος=„cal”; aș presupune mai curând radicalul **wesu-*=„bun”.
[60] Pokorny, p. 1051, s.v. *su̲esor-*; *Introducere I-E*, p. 297.
[61] I.I. Russu, *Epigraphica*, p.38:„ nu la fel de verosimilă este apartenența la această grupă (a numelui tracic *-marko-*) a toponimului asemănător (după structura formal -fonetică similară) *Marcodava* din Dacia”.

situ-lui de la Lechința de Mureș[62]. Această identificare poate constitui un argument pentru ipoteza lui V. Pârvan, după care numele așezării ar fi fost **Marisodava-dava de pe Mureș*[63]. Totuși, dacă este paleografic normal ca un K uncial să fie scris IC, de unde posibilitatea să fie apoi citit și scris în minusculă -ισ-, este mai greu ca un IS în alfabet latin să devină K sau un -ισ- să fie interpretat drept κ. De aceea, ținând seamă de importanța centrului de producție a ceramicii de la Lechința, am putea eventual face o paralelă cu sanscritul *mṛd*-$_2$=lut, argilă[64]:

**mṛd- +*ko- +dava>*mard+*ko+dava>Mārkodava≈cetatea olarului.*

Rhabon - Jiul - menționat doar la vărsare de *Geografia* lui Ptolemeu, dar al cărui curs poate fi totuși reconstituit[65] pe harta sa - are un nume care poate deveni semnificativ pentru reconstituirea gramaticii limbii traco-dacice. Presupunând un *s*-inițial dispărut, **Srabo*- se încadrează suficient de bine în seria derivată din rădăcina i.-e. **srew*- = „a curge, a izvorî"; putem de fapt presupune că *-sara* și -*zera* sunt variante vocalizate eufonic sub stăpânirea romană dintr-un *-*sra* inițial. Deoarece Jiul are două izvoare destul de lungi - Jiul de Est și Jiul de Vest -, iar una din formele ablativului dual i.-e. este *-*bhyo*[66], putem presupune întemeiat că numele dacic al râului însemna „apa cu două izvoare". Aceasta ar fi un început de dovadă privind supraviețuirea dualului în limba dacă. S-ar putea ca și alte cuvinte să fie la acest număr. Am în vedere în special toponimul neidentificat *Mal-va* și sufixul *-da-va/-δαβον*. Dacă vom considera *Malva* drept un dual al cuvântului din substrat *mal*, cu sensul „localitatea de pe amândouă malurile < Oltului>" am avea un criteriu de identificare[67], căutând o așezare importantă străbătută de acest râu. Pentru -*dava/-δαβον* am avea o explicație a diferenței calitative față de toponimele cu sufixul simplu -*da*; -*da* este o așezare civilă unitară, în timp ce -*da-va* este o așezare dedublată, constituită dintr-o parte extinsă civilă și o fortăreață, o acropolă sau o întăritură care nu înconjoară întreaga localitate.

---

62 V. Cristian-Radu Staicu, op. cit., p.25.

63 V. Pârvan, *Getica. O protoistorie a Daciei*, Cultura Națională, București, 1926, pp. 259-260: „Desigur nu «Sitz eines Markus» (Tomaschek, II 2,66), felul acesta de formații hibride...fiind mai târziu decât epoca în care se redacta originalul lui Ptolemaeus. Și iarăși nu, simplu, *Μαροδαυα*...ci, eventual, și etimologic (Marisia, Marisis, Marisos) și paleografic(e un κ în plus, iar originalul a fost latin), *Marisodava*. Totuși avem *Marcinium* și *Μαρκε-ρωτα* ... chiar în getică".

64 MMW, p. 830; DSF,575; Huet, s.v.; în multe compuse radicalul devine prin asimilare *mṛc*-.

65 De-a lungul văii sale s-ar putea afla localitățile Arcinna (=Pinoasa?) și Phrateria (Căciulătești?); v. Cristian-Radu Staicu, *op. cit.*, pp. 29-30.

66 *Introducere I-E*, p. 231.

67 Această ipoteză are un argument suplimentar în granițele atribuite acum provinciei *Dacia Malvensis*, v. EAIVR 2, s.v. *Dacia*, harta de la p. 18. Pentru *Malva*, v. EAIVR 3, pp. 20-21, s.v.

Ziridava - Toponimul a fost identificat ipotetic cu marea cetate de la Pecica (jud. Arad). Acesta este localizarea Ziridavei *dacice*, deoarece dacă vom calcula distanțele cu coordonatele lui Ptolemeu Ziridava *romană* se afla la Sânnicolaul Mare, pe locul unei importante așezări provinciale, având caracter militar[68]. Din punct de vedere pur fonetic este posibilă o apropiere de sanscritul *śrī-*=noroc, avere, prosperitate; frumusețe[69], dar o etimologie este greu de stabilit; dacă echivalența cu totul ipotetică de mai sus se verifică, avem posibilitatea de a înțelege cum vocalizau străinii cuvintele dace.

Am considerat necesară această lungă introducere pentru a avea câteva puncte de sprijin în analiza principală, cea a numelui regelui Thiamarkos, în condițiile în care absolut tot ceea ce consideram elucidat în etimologia traco-dacilor se află pus sub semnul întrebării. Putem defini proto-traca drept o limbă veche în cadrul i.-e. aflată la limita[70] dintre *satəm* și *centum*, evoluând poate pe un fond i.-e. chiar mai vechi, acestuia din urmă putând să-i aparțină toponime și hidronime precum *Carpis*, *Karpathos*, *Pathissus*, *Tiarantos*. Etimologiile pe care le-am propus au avantajul că permit comparații cu alte limbi.

Studiul lui I.I. Russu rămâne cel mai important de până acum asupra etimologiei numelui regelui care a domnit la Buridava. Autorul ne prezintă lista cu omonimi până în secolul al VI-lea, incluzând în ea și persoane cu numele Zemarchus și Zimarcus, pe care le consideră varante târzii ale numelui Thiamarkos. Pornind de la observațiile lui Tomaschek din 1894, preluate și dezvoltate de D. Decev, I.I. Russu ajunge la etimologia *_g'hei_$_1$_>Thia>Zia-=care se mișcă repede_ + *_marco/a=cal._[71] Termenul celtic-italic pentru cal se regăsește și în traco-dacă, dar numai în a doua parte a compuselor. Așadar -marco=cal în Thiamarkos, dar nu și în Marcodava.
De fapt întreaga interpretare are o logică precară. Deși se pornește de la forma Θιαμαρκος, demonstrația se face doar pentru Ζιαμαρκη din Kabyle/Iambol. Numele lui *Ziais*, soția dacă a regelui coistobocilor[72] este în același timp cheia

---

[68] Cristian-Radu Staicu, op. cit., pp. 20-21. Pentru materialul arheologic de la Sânnicolaul Mare, v. IDR 3/1, pp. 243-246.
[69] MMW, p. 1098, s.v. *sṛī-3*; DMF, p. 743.
[70] Să nu uităm că pentru o lungă perioadă dacii au fost vecini cu grecii, înainte de migrația lor spre zona mediteraneeană, apoi cu celții.
[71] Pentru *g'hei*, v. Pokorny, pp. 424-425 (trimiterea din *Epigraphica*, p.37, n. 4 este la o ediție mai veche).
[72] V. I. I. Russu, *Epigraphica*, pp. 37-38; în I. I. Russu, *Daco-geții*, p. 55 relația cu Ζιαμαρκη nu este menționată.

explicării primului element, dar și diminutiv al lui Ζιαμαρκη. Lista celor șase persoane cu numele Zimarcos, Zemark-/-chos nu poate fi integrată în seria Thiamarkos-Tiamarcus - Ziamarke deoarece niciun model fonetic al limbii dace nu a admis o evoluție **ei>*ya>*e/*ē*[73].
Este evident necesară o altă etimologie decât „cal iute de picior”[74], dar nu vreau să fiu greșit înțeles: spre deosebire de o practică destul de răspândită, nu am avut intenția să lezez memoria unui distins lingvist. Trebuie spus foarte clar că onomastica dacică este o zonă de nisipuri mișcătoare - ne putem scufunda foarte ușor, acordând încredere chiar celor mai bune teorii și reconstrucții.
Neavând un corespondent fizic - spre deosebire de toponime și de numele de plante - analiza numelui depinde de foarte multe ori de felul cum „decupăm” numele, astfel că numărul de modele care se pot propune este întotdeauna mai mare decât al silabelor sale. Atunci când selectăm „varianta noastră” introducem un factor subiectiv inevitabil. Din acest motiv, nu mi-am propus găsirea „soluției” etimologice pentru unul sau altul dintre numele regilor daci, ci numai încadrarea acestora în arii semantice logice, în concordanță cu ceea ce știm despre ei și epoca lor.
Este utilă „decuparea” numelui Thiamarkos în trei unități:
Thiama-r-kos Ziama-r-ke
-ko(s) și corespondentul său feminin -ke reprezintă foarte probabil -după cum am arătat mai sus la toponimul Drecon - un pronume demonstrativ cu rol de articol, care transformă în substantiv orice tip de radical;
-r- poate fi interpretat fie ca un infix care dă radicalului un înțeles pasiv (compară cu *laudor=sunt lăudat*), fie ca un element **-ər/*-rə* care crează adjective: mare, tare, viezure[75] aceasta fiind varianta cea mai plauzibilă.
Silaba *thia*-este cea care pune cele mai mari probleme: avem o aspirată și o vocală pe care ar trebui să o considerăm „iodizată”; dar este într-adevăr așa?
Sunetele reprezentate prin aspiratele grecești θ,φ,χ sunt considerate în zona tracică evoluții particulare specifice de slăbire a consoanelor ocluzive, iar atunci când apar în aria lingvistică dacică ele ar reprezenta sunete fricative, pentru care nu exitau echivalențe în alfabetul grec. Această diferență ar reprezenta un element distinctiv important între cele două limbi, susțin partizanii teoriei celor două limbi diferite. Să observăm însă că un factor favorizant al acestei diferențe grafice îl reprezintă

---

[73] V. astfel de modele de evoluție fonetică în A. Vraciu, *L D G,* p. 91; *Introducere I-E,* p. 109, E. C. Polomé loc. cit.
[74] Există - probabil sub influența onomasticii grecești cu elementul *hippo-* -un fel de „obsesie cabalină” într-o serie de etimologii ale numelor Dromichaites/Dromochetaes, Esbenus, Thiamarkos.
[75] Pentru *mare* cuvânt din substrat v. A. Vraciu *L D G*; pentru „viezure”=„furăciosul”, v. *Introducere I-E*; tare se compară imediat cu *tara-bostes*, fiind format din **tḷ=a rezista* și *-rə*.

faptul că zona tracă se află în aria cu epigrafie predominant greacă a zonei balcanice, în timp ce partea daco-moesiană se află la nordul liniei Jirecek în partea în care predomină inscripțiile latinești. Este mult mai probabil să găsești în prima zonă cuvinte băștinașe scrise cu θ, φ, χ, decât să presupui că un scrib roman ar analiza sunetele „barbare” pentru a reda *bh, th, dh*[76]. Problema adevărată este că aceste forme nu ar trebui să existe în limbi *satəm*[77]. Dar sunt aceste sunete evoluții sau supraviețuiri? Versurile X,434 și 435 din Iliada au cuvintele Θρήϊκες și 'Ρῆσος, primul fiind varianta ioniană a cuvântului Θραικες= traci, iar celălalt este forma proto-tracă a cuvântului i.-e. **reg'= rege*. Aceasta arată că în timpul lui Homer - sec. IX-VIII î. de Chr. - *g'* devenise *s”* dar dentala aspirată se păstra încă. De aceea, pare mai plauzibil ca, în loc să presupunem o reapariție târzie a aspiratelor, să vedem o evoluție de la ocluzive aspirate la plozive[78], nu la ocluzive simple. S-ar explica astfel, de exemplu, de ce sufixului *-para* din partea tracică îi corespunde în Dacia *-bara*[79]. Probabil că sunetul reprezentat prin *th-* era mai apropiat de [d] decât de [t], de aici, prin asimilare regresivă avem *Bithidia*[80], iar Thiamarkos poate evolua spre Ziamarke, similar cu *dies>zi*.
Așadar, putem presupune că radicalul din care provine numele regelui începea cu aspirata *dh-*, cum a fost cazul cu Thiagola.

Să analizăm diftongul din prima silabă a rădăcinii. Se vorbește tradițional despre „iodizare”, dar din modul de prezentare în tabelul fonetic care opune varianta dacă celei tracice, aceasta ar privi numai **-e-* indo-european; sunetul ar rămâne neschimbat în tracă, devenind însă **-ie-* în daco-moesiană. Rolul hotărâtor în susținerea acestei teorii îl are ipoteza după care Dierna provine din **dher-*

---

[76] Numele capitalei provinciei Dacia era scris de Ptolemeu în greacă Σαρμιζεγεθουσα, în timp ce inscripțiile provinciei, în limba latină, au ortografia *Sarmizegetusa*. Este foarte interesant că în Ulpia Traiana epitetul nu apare niciodată întreg, ci numai sub forma *Sarmiz.*Thiamarkos este scris - chiar la curtea regelui - cu th în greacă, în timp ce în inscripția latină din Ratiaria CIL III, 14507 avem *Tiamarcus*.
[77] Excepția remarcabilă de la această regulă o constituie sanscrita.
[78] Pentru definiția plozivelor v. D. Crystal, *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*, sixth edition, Blackwell Publishing, Oxford, 2008, p. 372.
[79] V. Zuro-bara, Arcoda-bara (corectură obligatorie din „Arcobadara” lui Ptolemeu); simplul fapt al existenței lor este mult mai important decât numărul mic al toponimelor (numai două). Situarea lor în zona marginală a provinciei subliniază realitatea că pentru zona traco-dacă, regiunea daco-moesiană reprezenta centrul inovator, iar partea tracică era periferică și conservatoare, un factor care accentua diferențele dintre ele.
[80] ISM 5, inscr. nr. 228, p. 247:*„Othi(s) Seutis vivo se posuit sibi et Bithidi(a)e Biti coniugi…”* Se observă cosecvența autorului inscripției de a folosi *-th-* atât în numele său, cât și în cel al soției, în timp ce patronimicele nu au aspirația întâlnită în variantele lor grecești.

=„așezare”, dar - după cum am arătat mai sus - această etimologie este cu totul improbabilă. Punctul slab al așa-zisei „iodizări” este că limitează extinderea fenomenului numai la [e]. De fapt avem diftongi cu semivocala [j] cu absolut toate vocalele, atât „ascendenți” (tip [j] + V), cât și „descendenți” (tip V + [j]), alături de variante ale aceluiași cuvânt sau radical fără diftong. Probabil că sub accentul tonic o vocală (lungă) deschisă a dat diftongi de forma [j + V] și[w+ V] iar una închisă diftongi [V+j] și [V + w]; articularea lui [w] era mai slabă și a fost pronunțat [j].Exemplele următoare sunt concludente și suficiente:

Athrys-Iatra/astăzi Iantra; Burebista/Boirebistas; *deigh-/ Zalmodegikos /Diegis; Utus/Oescus =Οισκος/azi Vit[81]; seria Duras /Diurpanaeus/Zyraxes.

De aceea este logic să ne gândim că prima silabă a numelui regelui Buridavei avea la origine un **-ā-*. Așadar trebuie să găsim rădăcini i.-e. care să explice un radical dacic inițial **dhāma-*. Deoarece interpretările onomastice rămân deschise, mă mulțumesc să indic trei direcții principale pentru cercetări viitoare:

- cuvintele grecești θαυμα, θα(*F*)α - „admirabil, minunat” din **dhā-w, dhe*$_2$*-w* [82];

-sanscritul *dhāma(n)-* care se referă în principal la locuințele cerești -în special cele ale Focului și Soarelui -, dar are și sensul „majestuos, strălucitor”[83]; apropiat ca sens, dar cu vocală scurtă, este verbul german *dämmern-*= „a se lumina de ziuă”;

-goticul *dôms* = judecată, cunoștință, părere, cu familia sa: *dômeins*, *dômjan*; sens aproximativ: „chibzuitul”.

Primele două etimologii se încadrează cel mai bine în tipologia „numelor de domnie” specifice regilor daci.

---

[81] Probabil ar trebui privit mai curând drept un derivat de la **wet-*=„foarte furios, turbat” care a dat v. eng. *wod* și germanul *Wut* decât ca o formă a lui **udō(r)-* cum interpreta Vl. Georgiev.

[82] V. Chantraine, pp. 424-425. s.vv.; Pokorny, p. 243, s.v. **dhei̯ə/dhi̯ā/dhī*.

[83] MMW, s.v. p. 514; DSF, p. 340: *dhāma-*=„categorie de ființe supraomenești” și *dhāman-*, cu observația că în compuse are forma *dhāma-*; Huet, s.v. *dhāman-*=„forță, putere; majestate, splendoare, strălucire”.

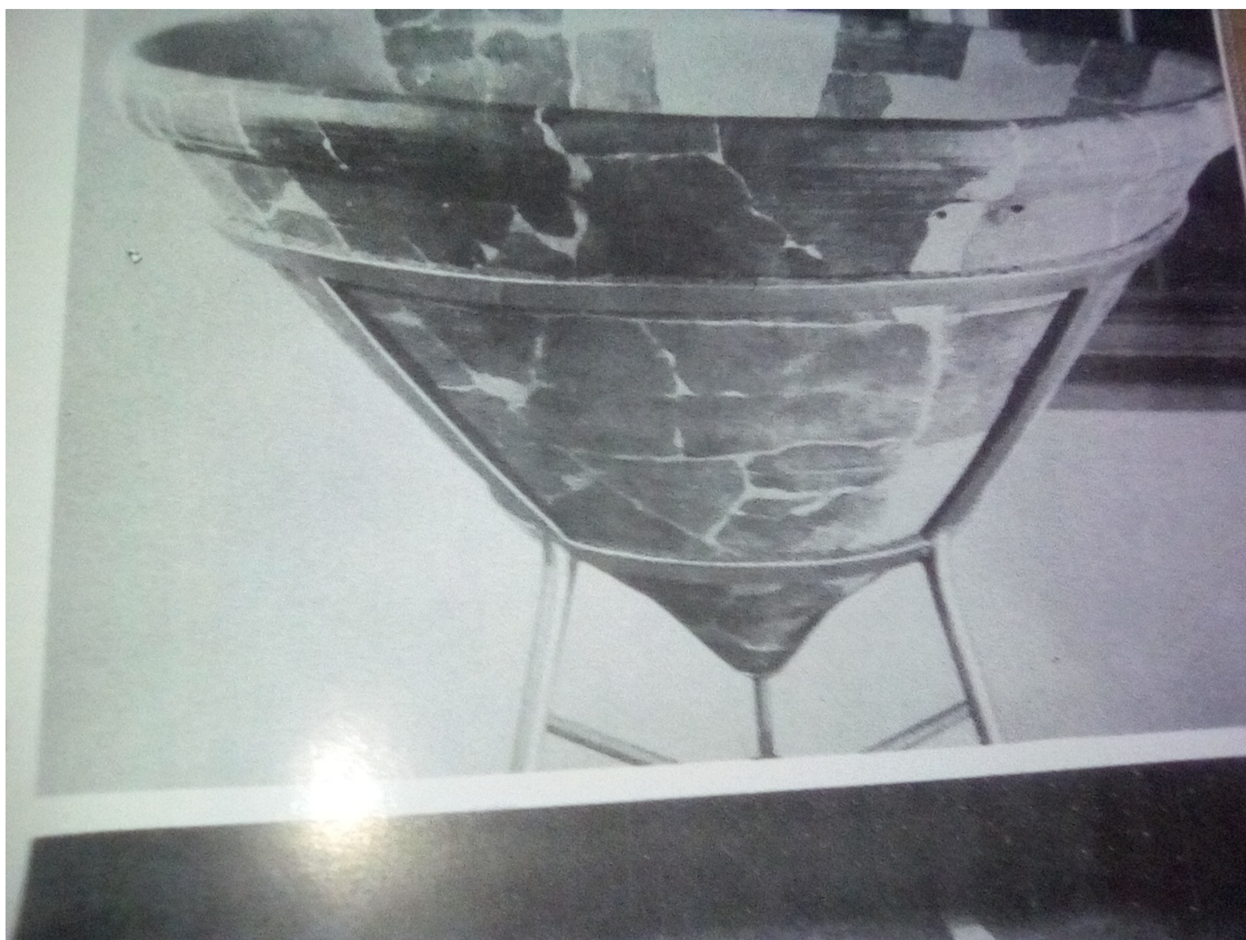

Fig. 55/1 din Hadrian Daicoviciu, ***Dacia de la Burebista la Decebal****, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1972*

4. Vasul regelui Decebal.

Este vorba de un vas aproape perfect conic, lucrat la roată și ars oxidant - de aici culoarea brun-roșiatică. Raportul dintre înălțime și diametrul gurii este ≈0,6 ceea ce este aproape valoarea numărului de aur 0,618.

Vasul a fost încadrat la categoria „imitații după ceramica de import”[84]și comparat cu ceramia ștampilată produsă la Arezzo.

[84] V. I. Glodariu, *Relațiile,* p. 226.

4.1. Dimensiunile și volumul.

Anul acesta, 2017, publicista Aurora Pețan susținea[85] că a calculat în premieră volumul și greutatea vasului care poartă numele lui Decebal: 187 l, respectiv peste 60 kg, dar din păcate calculul autoarei este greșit. Deoarece aflarea capacității vasului poate fi relevantă, voi reface calculul cu aceleași date.

Înălțimea exterioară = 75 cm = 7,5 dm notată h

Diametrul exterior al gurii = 125 cm = 12,5 dm de unde

Raza exterioară a gurii = 62,5 cm = 6,25 dm notată R_e

Diametrul exterior al bazei = 6 cm = 0,6 dm de unde

Raza exterioară a bazei = 3 cm = 0,3 dm notată R_f

Grosimea pereților ≈ 3 cm

Densitatea materialului = ρ = 1-1,1 kg/dm^3(???)

Din datele de mai sus rezultă că interiorul trebuie privit ca un con, întrucât diametrul exterior al bazei este egal cu suma grosimii pereților. Deoarece nu avem informații despre adâncimea vasului, înălțimea interioară poate fi aproximată considerând că fascicolele de generatoare care crează fețele exterioară și interioară ale peretelui sunt paralele, astfel încât formează același unghi cu planul gurii, raza interioară fiind însă cu 3 cm = 0,3 dm mai mică:

Tangenta unghiului dintre generatoarea exterioară și raza cercului gurii

Tg x = 7,5/6,25 = 1,2 x= 50°11'40"

Raza interioară a gurii = 59,5 cm = 5,95 dm notată R

Înălțimea interioară a vasului = 5,95 x 7,5/6,25 = 7,14 dm

Autoarea citată vede forma exterioară a vasului drept un trunchi de con, ceea ce este o exagerare, deoarece baza mică rezultă din grosimea pereților; pentru trunchiul de con reprezentând volumul exterior avem ecuația:

---

[85] A. Pețan, *Vasul cu inscripția „Decebalus per Scorilo”*-sursă electronică, site-ul autoarei. Articolul este scris concis și la obiect, relatând faptele privind descoperirea celebrului artefact.

$V_{ext} = \pi\, h(R_e^2 + R_f^2 + R_e R_f) : 3 = 7{,}5\pi(6{,}25^2 + 0{,}3^2 + 6{,}25 \times 0{,}3) : 3 = 322{,}229\ 231$ dm^3

Volumul interior este foarte aproape de un con perfect - diametrul bazei mici tinde spre 0 - ecuația fiind

$V = \pi\, IR^2 : 3= 7{,}14\pi \times 5{,}95^2 : 3=264{,}704\ 157\ dm^3$

Masa proprie a vasului ar fi atunci

$G = \rho\ (V_{ext} - V)= 1{,}1 \times 57{,}525\ dm^3= 63{,}277$ kg.

Erorile autoarei citate sunt două:

-Volumul repezintă doar 0,70 din cel real; singura explicație ar fi că, pe parcurs, a calculat masa grânelor care puteau umple vasul, iar în final a confundat datele;

- densitatea materialului este subevaluată; argila are ρ=1,4 kg/dm^3, iar porțelanul ρ= 2,4 kg/dm^3, astfel încât densitatea reală este $\approx$ 2 kg/dm^3.

Dimensiunile oficiale ale vasului[86] sunt în exterior

-înălțimea 73 cm 7,3 dm

-diametrul gurii 126 cm = 12,6 dm

-diametrul fundului 6 cm

Admițând aceeași grosime a pereților (0,3 dm) și un mod de calcul similar pentru aproximarea înălțimii interioare obținem

Tg x = 7,3/6,3=1,15873 x= 49°12'19",3

Raza interioară = 60 cm = 6 dm

Înălțimea interioară = 6 x 7,3/6,3 = 6,9524 dm, de unde volumul interior

$V'' = 6{,}9524\pi \times 36 : 3= 262{,}098\ 6\ dm^3$

---

[86] H. Daicoviciu și colab., *Illiri și daci*, București - Cluj, 1972, apud I. M. Grec,*op. cit.*, pp. 138 - 139.

Rezultatele sunt comparabile, iar importanța lor este deosebită: capacitatea vasului de la Grădiștea Muncelului este de exact 10 amfore romane[87], marja de eroare fiind mult mai mică decât în cazul etaloanelor de greutate descoperite în cetățile pontice, unde aproximația putea fi mai mare de 10% [88].

4.2. Marcajele.

Datele expuse până acum permit discutarea problemei principale în cazul vasului lui Decebal: ștampilele.

Este necesar să combat de la bun început părerea că avem de a face cu o singură pereche de ștampile. Teoria respectivă a devenit un fel de „legendă urbană” chiar în rândul istoricilor, multe lucrări reproducând numai varianta din *Dacia de la Burebista la Decebal*, iar uneori autorii vorbesc numai despre o singură pereche de impresiuni[89]. De fapt sunt patru perechi, iar pentru trei dintre ele am reușit să găsesc fotografii în lucrări publicate, pe care le reproduc aici.

Foto 1-2: FIG. 55.2 din Hadrian Daicoviciu, ***Dacia de la Burebista la Decebal****, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1972*

Foto 3-4:Fotografia de la p. 33 din albumul lui Ion Miclea ***Romania antiqua****, Ed. Meridiane, București, 1969*

Foto 5: Fotografia inscripției din Mircea Mușat, ***Izvoare și mărturii străine despre strămoșii poporului român****, Ed. Academiei, București, 1980, p. 141/1*

6 este obținută prin rotirea cu 180° în sensul acelor de ceasornic a imaginii 5

7-10 sunt obținute prin rotirea cu 180° a imaginilor 1- 4

---

[87] EAIVR 3, p. 64, s.v. *metrologie*: „*amphora* 26,26 l”.

[88] V. acad. E. Condurachi, *Introducere*, la N. Stoicescu, *Cum măsurau strămoșii*, Ed. Științifică, București, 1971, pp. 19-20; pondurile pentru o *libra* =327,45 g variau între 282 g și 340 g.

[89] V. I. M. Grec, *loc. cit.*

1

2

3

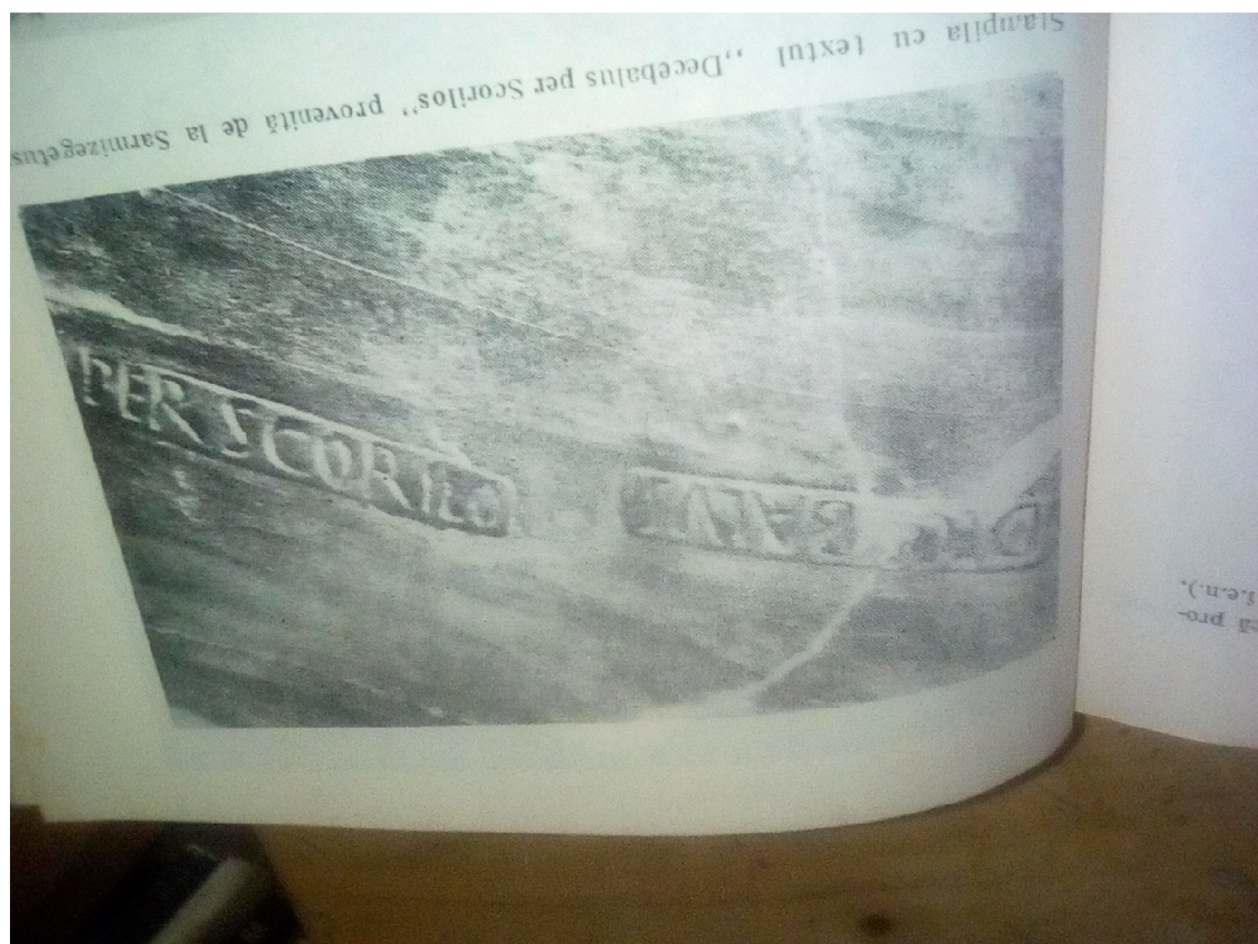

4

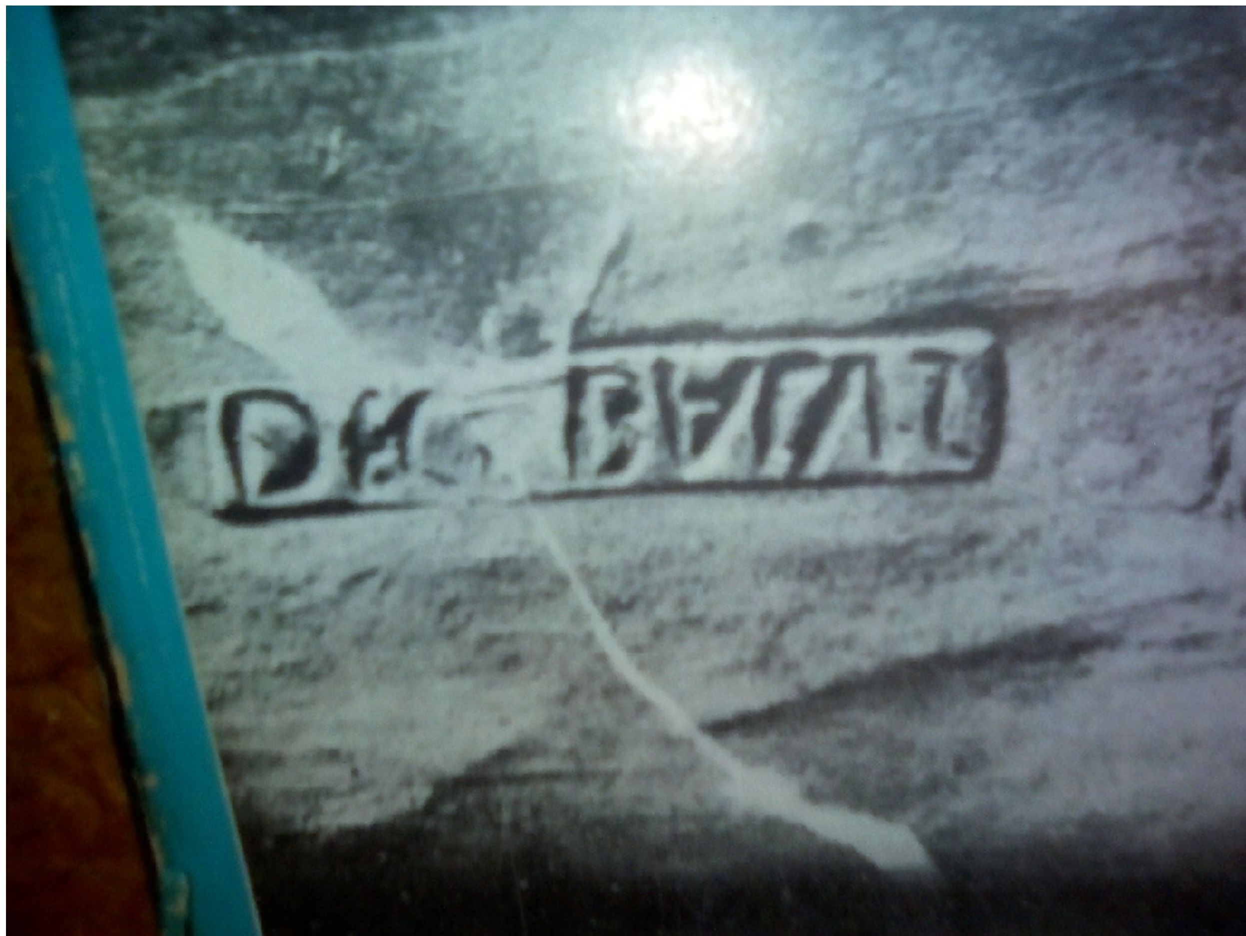
5

ă pro-
î.e.n.).
Staupila cu textul ,,Decebalus per Scorilos'' provenită de la Sarmizegetus

Stampila cu textul ,,Decebalus per Scorilos'' provenită de la Sarmizegetus
PER SCORILO

7

9

10

Se observă imediat că:

1- ștampilele din fotografiile 1-2 sunt complet diferite de cele din 3-4 și nu se pot obține una din alta prin rotirea ștampilelor;

2 - perechea 3-4 se regăsește în 5, dar PERSCORILO este răsturnat.

Perechea din fotografia lui I. Miclea are textul normal, iar publicarea ei s-a făcut cu aprobarea acad. Constantin Daicoviciu și a prof. Hadrian Daicoviciu, care au scris paginile explicative ale volumului[90].

Nu se poate trage decât o singură concluzie:

Au existat cel puțin două perechi distincte de ștampile, una cu textul scris normal, iar cealaltă cu textul voit „în oglindă"; faptul se justifică doar dacă presupunem că au existat minimum două persoane care au examinat vasul înainte de ardere, ștampilele fiind marca și contramarca de control, garantând în numele regelui Decebal corectitudinea execuției.

Așadar vasul era cel mai probabil un etalon de stat.

Discuții suscită și caracterul clădirii în care a fost găsit artefactul, o construcție de formă poligonală din zona fortificată a Sarmizegetusei dacice. Nu de puține ori s-a sugerat că este vorba de o clădire cu caracter religios. Este o construcție din lemn, cu 20 de laturi din bârne de 2 metri lungime fiecare, iar diagonala măsoară 12,50 m; pe latura de sud era o intrare cu pragul din cărămizi, iar pe latura de vest o alta cu pragul din două blocuri de calcar[91]. Am arătat cu alt prilej[92] că nu cunoaștem cu adevărat caracteristicile templelor dacice. Singurele care pot fi considerate în mod sigur construcții cu caracter religios sunt Sanctuarele VI și VII de la Grădiștea Muncelului, deoarece formează un complex unitar împreună cu altarul supranumit „Soarele de andezit". Prezența unei abside în câteva edificii geto-dacice - printre care și cel de la Cârlomănești, unde s-a descoperit inscripția regelui B...- mărește

---

[90] Un desen după această pereche de ștampile se găsește și în I. I. Russu, *Epigraphica*, p. 43, cu spațiul dintre „per" și „scorilo" mărit intenționat.

[91] După I. H. Crișan, *Spiritualitatea geto-dacilor. Repere istorice*, Editura Albatros, București, 1986, p.163; autorul consideră că locuințele poligonale sunt virtual rotunde. Planul clădirii la H. Daicoviciu, *Dacia*, p.163.

[92] Cristian-Radu Staicu, *Interpretarea astronomică a datelor din sanctuarele de la Sarmizegetusa,* pp. 6-8; ediție electronică accesibilă pe academia.edu, scribd și InternetArchive.

probabilitatea caracterului sacru al complexelor respective, fără a avea însă certitudini.

Particularitatea clădirii este că are două intrări. Aceasta ar putea indica o circulaţie pe două sensuri - de tip intrare/ieşire - prin urmare ar fi mai logic să vedem în ea un punct de control, de colectare sau de taxare, ceea ce explică şi existenţa celor două depozite adiacente.

4.3. Inscripţia.

Punctul nodal al oricărui studiu despre marele vas de la Grădiştea Muncelului îl constituie interpretarea inscripţiei. Ea este văzută de cea mai mare parte a cercetătorilor drept dovada filiaţiei dintre Scorilo, menţionat de Frontinus, şi Decebal sau cel puţin a relaţiei strânse de înrudire dintre ei.

Din momentul descoperirii şi până acum a fost unanim acceptată părerea academicianului Constantin Daicoviciu că avem *trei cuvinte* pe două ştanpile

DECEBALUS PER SCORILO

Am arătat de la început dezvoltarea neprevăzută pe care au luat-o teoriile speculative pe marginea acestui text.

Descoperirile de la Buridava/Ocniţa şi Cârlomăneşti au eliminat orice temei pentru interpretările care vedeau, începând cu V. Pisani[93], mărci ale producătorilor= olarilor care au făcut vasul. Spre deosebire de lumea greco-romană, unde scrisul era cunoscut de o parte importantă a populaţiei, prin urmare exista un public ţintă *extins şi intern*, în Dacia pre-romană inscripţiile autohtone erau apanajul regelui, apărând cu totul excepţional - chiar în altă limbă; în acest caz publicul ţintă era *limitat şi extern*, fiind reprezentat de grecii sau romanii cu care monarhul avea contacte.

Scindarea textului din cea de a doua ştampilă, care a părut absolut necesară până acum, deschide două direcţii de interpretare, după limba presupusă a inscripţiei. Interpretarea cea mai veche vede aici o propoziţie în limba dacilor; deoarece consider că într-adevăr este vorba de cuvinte dacice, chiar dacă le explic într-un mod diferit, voi reveni mai jos cu detalii.

---

[93] V. citatul din I. I. Russu, *Epigrafica*, p. 45, n.31

I. I. Russu, D. Protase și, mai recent, I. M. Grec susțin că textul este latin, cu interpretările alternative: „Decebal a făcut *prin*(= cu ajutorul lui) Scorilo <vasul>” și „Decebal a făcut *pentru* (=cu *per* în loc de *pro*) Scorilo <ofranda>”. Atât calculul de mai sus - care arată în mod clar caracterul utilitar al obiectului -, cât și paralela cu celelalte vase cu inscripții reduc drastic probabilitatea acestor ipoteze.

Să revenim la prima ipoteză: limba este dacă. Susținătorii filiației Scorilo - Decebal văd în *per* echivalentul latinului *puer*=„copil”, astfel că se deschid două posibilități cu același rezultat: fie *per* este varianta coruptă a lui *puer*, fie poate fi pus în relație cu *-paus, -per,-por* care apar în cuvinte tracice[94] cu sensul de „fiul lui”. Mă simt obligat să spun că ar putea pleda în favoarea acestei interpretări faptul că în inscripția 228 din ISM 5, citată mai sus, pusă de Othis fiul lui Seutes, apar în ultimele rânduri (ininteligibile) literele PEVER.

Totuși există două puncte foarte slabe în construcția acestei teorii:

- în toate numele tracice în care apare elementul per/por *poziția sa este finală*, așa cum se întâmplă în patronimicele din limbile germanice cu componentele *-son* și *-dottir* = „fiul/fiica lui...”iar dacă urmăm logica acestui tipar ar trebui să citim „Decebalusper Scorilo”(!), =„fiul lui Decebal, Scorilo”;

- celelalte două inscripții includ *un titlu* pe lângă nume.

Problema comună tuturor interpretărilor este că nu se poate explica forma gramaticală a construcției. Pentru susținătorii ipotezei dacice dificultatea o reprezintă numele regelui scris cu *-us*, iar cei care consideră că textul este în limba latină sunt nevoiți să considere numele Scorilo indeclinabil, ceea ce este în contradicție cu existența variantei *Scorinis*[95], după toate aparențele o contragere din **Scori(lo)nis*.

După părerea mea eroarea inițială, probabil inevitabilă, a fost tocmai împărțirea în trei cuvinte a textului. Vittore Pisani avea în această privință dreptate: sunt doar două cuvinte, dar lingvistul italian nu avea cum să intuiască rolul celui de al doilea.

---

[94] De exemplu: *Vitu-paus*, *Zi-per*, *Muca-por*; ultima formă se regăsește și la costoboci:*Pie-porus, Nato-porus*.

[95] V. I. I. Russu, *Daco-geții*, p. 55. Atât Scorilo cât și Scorinis apar doar o singură dată în inscripții.

Prin comparație cu celelalte inscripții descoperite în Dacia este logic să interpretăm PERSCORILO drept *un titlu care substituie cuvântul ΒΑΣΙΛΕΥΣ*[96].

Dacă admitem acest punct de vedere, putem explica apariția lui PERSCORILO astfel:

Există un prefix indo-european **per-* păstrat ca atare în latină, *perfectus* -„făcut până la capăt, desăvârșit” - prefix devenit în limbile germanice și celtice *ver-*. Numele celtic compus Cingetorix este amplificat cu acest prefix devenind *Vercingetorix*. Extrem de probabil și în cazul inscripției dacice avem de a face cu aceeași intensificare a sensului.

Frontinus îl numește pe Scorilo „dux Dacorum”, ceea ce în terminologia romană trimite spre un comandant militar. Un alt Coryllus este menționat de Iordanes cu o domnie de peste 40 de ani.

Este vorba însă de un nume sau de o funcție? Avem dreptul să punem această întrebare, deoarece izvoarele au confundat în cazul lui Vezina o funcție cu un nume propriu, iar în cazul lui Diegis un titlu protocolar cu numele persoanei. Evident Vezina este un derivat de la rădăcina indo-europeană **wedi* -„a ști, a cunoaște, a vedea” - cel care vede, văzătorul, prezicătorul. Diegis poate fi comparat cu Zalmodegikos nume compus cu **deigh-* „a arde”, probabil cu o specializare a sensului spre „a străluci”, de unde Diegis- „strălucitul, ilustrul”. Se poate interpreta chiar numele lui Bicilis[97] - cel care ar fi arătat romanilor locul în care era ascuns tezaurul regal - drept „bouarul/văcarul”.

Nimic nu ne împiedică să vedem în Scorilo un nume ilustru care a devenit denumirea prin excelență a unei demnități, în cazul nostru una militară, de cel mai înalt grad. Să ne amintim de hititul Labarna, al cărui nume a devenit sinonim cu „rege” în țara sa; de romanul Gaius Iulius Caesar de la care avem titlurile monarhice Caesar, Kaiser, Țar. Procesul invers este și el posibil, fiind vorba de un traseu firesc de „popularizare”, la fel cum astăzi avem Vasile din Basileios, Despina, Rex și Regina, fără ca vreuna din persoanele care poartă aceste prenume să fie de sânge regesc.

---

[96] Ștampilele sunt de altfel dispuse pe un cerc, astfel că putem citi și PERSCORILO DECEBALUS, cum se întâmplă chiar în fig. 55/2 din H. Daicoviciu, *Dacia*.

[97] Cassius Dio, LXVIII, 14, 5; *Izvoare* 1, p. 697.

Etimologia lui Scorilo nu a fost stabilită satisfăcător. Se poate face o apropiere de radicalul **sker-* =„a tăia; secure”. Dezvoltarea cu *-l* creează un substantiv din altul, prin urmare sensul aproximativ ar putea fi „purtătorul unei arme tăioase”, *mutatis mutandis* la fel ca „spătar” din „spatha”=sabie, spadă. Amplificarea cu *per-* ne permite să presupunem că Perscorilo înseamnă „comandant suprem”, oarecum în aria de acoperire a latinului „imperator”. Rămâne doar să găsim motivul care a dus la substituirea lui „basileus” cu „perscorilo”.

5.Titulatura regilor daci.

După cum am arătat deja mai sus, denumirea indo-europeană a regelui este **reg'* din care provin indianul rajah, latinul rex sau celticul rix. Deoarece limba tracă face parte din grupul *satəm*, g palatal - notat *-g'* - devine un [s], iar **reg'* devine *res-*, pentru care avem câteva dovezi:

- regele trac Rhesos personaj în cartea a X-a a Iliadei;

- Rhescuporis, numele unor regi traci[98];

- Rhascus, prinț trac;

- toponimul Resculum din Dacia, probabil „domeniu/ocol regal”[99].

Grecii din cetățile pontice au dat tuturor dinaștilor geți cu care aveau relații numele „basileus”, fără a însemna neapărat că erau conducătorii unor regiuni importante. Se remarcă totuși cazul lui Moskon care apare pe o monedă cu titlul regal grec: ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΜΟΣΚΟΝΟΣ -(subînțeles: moneda) „regelui Moskon”, unde numele regelui putea garanta calitatea argintului.

După descoperirile de la Cârlomănești și Ocnița se poate afirma că Burebista a folosit oficial titlul de *basileus* în relațiile cu cetățile pontice, așa cum apare în decretul în cinstea lui Acornion din Dionysopolis. Această inscripție îi acordă lui

[98] Deoarece numele apare și sub forma Rhascuporis, probabil că în prima silabă avem un sunet [ə], similar cu „ă” din limba română.

[99] Pentru Resculum, v. ECR, pp. 672-673, s.v. și DIVR, p. 503, s.v. Localizarea sa, așa cum argumenta I.I. Russu în DIVR, era în zona Alburnus Maior=Zlatna, Bologa fiind foarte probabil *Ulpianum* al lui Ptolemeu, v. Cristian-Radu Staicu, *Dacia și cele două Moesii...,*pp. 27-28.

Burebista titulatura de „cel dintâi și cel mai mare dintre regii din Tracia” . Regele dac a căutat să emuleze regatele elenistice pe diverse planuri: Acornion este un „prieten al regelui”, titlu întâlnit la curțile suveranilor de obârșie macedoneană; planul clădirii numite Sanctuarul I - Sanctuarul vechi mare pornește de la modelul porticului de nord al agorei din Cyrene[100]; există de asemenea multiple dovezi că în marile edificii dacice se utilizau unități de măsură din lumea greco-romană.

Putem afirma că a folosit modele elenistice și pentru a-și organiza statul. Ar constitui totuși o imensă eroare să vedem în „statul centralizat dac” un regat de același tip cu statele de azi. Fiind un stat teritorial - la fel cu modelele sale - era superior tipului polis. Nu putem aprecia nici măcar ipotetic coerența organizării stăpânirii lui Burebista; foarte probabil conceptul politic care stătea la temelia statului era patrimonial, ceea ce însemna că regele putea dispune împărțirea teritoriului între moștenitorii săi. Acest comportament se întâlnește și printre urmașii lui Ptolemeu și Seleucos, care au creat apanaje pentru unii membri ai familiilor lor. Dacă după asasinarea marelui rege stăpânirea lui s-a împărțit fără un amplu război civil, aceasta se întâmpla și pentru că a existat o soluție cutumiară, ceea ce nu implică revenirea la domnie a vechilor linii dinastice.

Subliniez faptul că, în ciuda imprecațiilor lui Horatius - care trimetea războiul civil din Roma la daci și parți - , nu avem nici știri în izvoare, nici dovezi arheologice despre conflicte fratricide pe teritoriul Daciei; mai mult, în cele mai multe cazuri *davele* nu aveau asigurată aprovizionarea cu apă necesară pentru a rezista unor asedii îndelungate. Buridava chiar iese în evidență prin faptul că, după ce în epoca nivelului I - anterioară regelui Thiamarkos - se construise un rezervor de apă funcțional, acesta a fost scos din uz în perioada corespunzând cu nivelurile II*b* - III, iar suprafața cisternei a devenit platformă pentru locuințe[101]. Putem trage concluzia că între domniile lui Burebista și Decebal avem o epocă relativ pașnică în zona Daciei propriu-zise.

Pentru Scithya Minor/Dobrogea situația a fost diferită, în principal din cauza intervenției guvernatorilor romani, fără a atinge totuși proporții care să justifice lamentările lui Ovidius. Relatările lui Cassius Dio sunt interesante în măsura în care ne sugerează existența unor ierarhii între dinaștii locali.

---

[100] V. Cristian-Radu Staicu, *Interpretarea astronomică…,* pp. 6-8.
[101] D. Berciu, *Buridava*, pp. 67-69.

Rezumând textul *Istoriei romane,* în regiunea dintre Dunăre și mare am avut în generația imediat următoare lui Burebista un rege principal Dapyx, a cărui autoritate este contestată de către Roles, un prieten al romanilor. Probabil că Roles nu era rege, deoarece Dio Cassius nu-i dă acest titlu, ci doar unul dintre *maiores terrae* - mai marii locului. Romanii îl înfrâng pe Dapyx și extind conflictul fără motiv pe teritoriul lui Zyraxes; deși nu menționează titlul de basileus, Dio vorbește despre „stăpânirea" lui Zyraxes. Această ierarhizare -regi, stăpânitori, nobili= personaje importante pe plan local - putea să fie chiar mai veche, vezi inferioritatea lui Zoltes față de basileul Rhemaxos. Dar ierarhie înseamnă structură, înseamnă organizare, chiar dacă nu la nivelul postulat de ipotezele mai vechi.

Această ipoteză este susținută de câteva informații destul de disparate și neclare din perioada războaielor cu romanii. Decebal a trimis două solii la Traian pentru a trata încheierea păcii. Acordul s-a încheiat numai când trimișii au fost din rândul celor numiți *tarabostes/pilleati*, care aveau rangul cel mai înalt la curte și în societate. Precedenții ambasadori erau din categoria κομηται/comati, cu mai puțină influență. Trebuie să lăsăm în urmă interpretarea egalitaristă care vedea în aceștia daci „pletoși" din rândul țăranilor. Decebal putea fi sfidător atunci când considera necesar, dar nu putea trimite oameni luați de la coarnele plugului să trateze cu împăratul roman, chiar în condițiile în care era vorba de o misiune de tatonare[102]. Grecii aproximau cuvintele străine prin paronime din limba lor, iar κομηται se pot încadra într-o serie cu Comosicus și Comidava/Cumidava. Al treilea nivel ierarhic pare să fi fost constituit de οικεται, cei mai de frunte membri ai acestei clase adunându-se după Su(i)das în orașul Oiketia[103]. Bineînțeles, este vorba de o etimologie populară pentru acest toponim, dar termenul οικεται nu poate avea sensul grecesc[104], deoarece epitetul επιφανεσταται, superlativul de la επιφανης =„ilustru, strălucit, *referitor la persoane care se disting prin rang sau prin naștere*

---

[102] V. o opinie similară la Zoe Petre, *Practica nemuririi. O lectură critică a izvoarelor grecești referitoare la geți*, Editura Polirom, București, 2004, pp. 257-258; regretata autoare considera că *pilleati* aparțineau zonei sacerdotale, în vreme ce „pletoșii" κομηται reprezentau partea militară a societății. Din motive pe care le voi detalia în altă lucrare, prefer să folosesc termenul *tarabostes* în loc de *pilleati*. Reconstituirea inscripțiilor de pe cele două vase, propusă la p. 259, nu mi se pare însă convingătoare, cel puțin pentru că intervine prea mult asupra textului păstrat, după cum voi arăta în capitolul 6.

[103] FRH 2, pp.702-703.

[104] Servitor , slugă; v. A. Bailly, *Dictionnaire Grec-Français (=Le Grand Bailly)*, ed. 1935, p. 1355, s.v.

(nota lui A. Bailly)”[105]nu se putea aplica sclavilor. Putem vorbi, cel mult, de „servitori ai regelui” la figurat -așa cum erau desemnați funcționarii publici.

Structura socială a Daciei pre-romane a fost mai complexă decât am fost învățați să ne imaginăm. Existența până la sfârșitul dinastiei Flaviene a statului lui Thiamarkos nu ne permite să păstrăm modelul teoretic asupra regatului dac pentru perioada dintre domniile lui Burebista și Decebal. Regatul cu centrul la Buridava nu a putut fi doar un micro-stat, așa cum s-a spus[106] pentru simplul fapt că avea permanent relații cu Roma, importând bunuri din imperiu chiar în perioada când restul Daciei restrânge comerțul cu lumea greco-romană, deci teritoriul său trebuia să ajungă până la Dunăre pentru a avea contact cu Imperiul și bunurile sale. Nu putem ști numărul acestor principate extra-carpatice, după cum nu cunoaștem cât de extinse erau în fiecare ținut cele două tipuri opuse de influență - cel de la Roma și cel de la Sarmizegetusa. Totuși unitatea de civilizație a Daciei în secolul I, observată arheologic, unitatea monetară reprezentată de producerea și folosirea pe întreg teritoriul dac a denarului republican roman pot fi explicate numai în cazul în care predomina influența din centrul Transilvaniei.

Numele conducătorilor geto-daci din perioada cuprinsă între sec. II î. de Chr. - sec. I d. Chr. se pot clasifica în două mari categorii.

Avem pe deoparte nume simple, direct explicabile: Oroles/Roles comparabil cu *orilu* din vechea slavă și lituanianul *arelis*, care înseamnă „vulturul”[107] sau Zoltes = „cel (cu părul) foarte auriu, foarte blond”.

Pe de altă parte sunt nume complexe, care uneori formează mici serii:

- <u>Decae</u>neus / <u>Dece</u>balus /<u>Dic</u>omes

- <u>Dur</u>as/<u>Diur</u>paneus/<u>Zyr</u>axes

- Zyr<u>axes</u>/Rhem<u>axos</u> .

Există impresia că acest grup este „banal”, deoarece se reîntâlnește în numele unor persoane de rând de origine traco-dacă; nu sunt de aceeași părere. Numele care

---

[105] Bailly, p. 784, s.v. επιφανης.
[106] D. Berciu, *Buridava*, p. 9, de altfel în contradicție cu amploarea atribuită în concluziile cărții.
[107] *Introducere I-E*, p. 285.

„reapar" datează de fapt din perioada provincială, când întâlnim - în special în afara Daciei, mai rar în interiorul ei - de câteva ori Decebalus, Diurpaneus, Dromochetaes, chiar Scorilo[108]; este vorba de procesul pe care l-am numit „de popularizare" pentru a evita cuvântul prea dur „vulgarizare". Așa cum în Evul Mediu numele domnești Basarab, Dragoş, Radu, Mircea au început să se răspândească în zone din ce în ce mai extinse ale societății, deși nu figurau în sinaxar, un proces similar se putea produce în antichitate pornind de la un personaj istoric care s-a acoperit de glorie.

Dacă este necesar un argument pentru această interpretare, îl găsim în faptul că ultimul rege al Daciei a purtat cel puțin două nume diferite; astăzi știm că Diurpaneus este același cu Decebal, iar nu cu Duras, așa cum s-a crezut mult timp[109].

Să examinăm grupul de nume pe care l-am prezentat mai sus.

Radicalul **du-* provenit din **deu/dou-*[110] semnifică atât „sacru" cât și „puternic"; dezvoltarea *-ər* crează un adjectiv;

-ax- poate proveni din **ag'-* „a mâna/a conduce" - de unde grecescul ηγεμων - și se întâlnește în numele Rhemaxos și Zyraxes;

-**pə-/pa-* înseamnă „a stăpâni", de unde „patronus" dar și „pater", „vater" etc.; apare în Diurpaneus, unde pare a avea o formă participială, și în toponimele Patridava și Petrodava[111], care au o dezvoltare în *-tr-*.

Există o diferență calitativă între Zyraxes și Diurpaneus, cel puțin pentru că formele cu *z* din *Arzus* (gradul pozitiv al adjectivului), *Berzobis* (adjectiv) și

---

108 Decebalus: *Decebalus Luci* la Germisara - v. D. Protase, *Considerații privind antroponomastica traco-dacică și originea etnică a purtătorilor din inscripțiile Daciei romane,*- extras în variantă electronică, CIMEC, p. 35 și n. 6 de la p. 36 pentru lista persoanelor; I.I. Russu, *Daco-geții*, pp. 51-52; *Introducere I-E*, p. 109 și n. 13 de la p. 117 - textul inscripției de la Durostorum cu forma de instrumental *Decibalm*. Diurpaneus/Diuppaneus și Dromochetaes: I.I. Russu, *Daco-geții*, p. 52. Scorilo: D. Protase, op. cit., n. 6 de la p. 36; Russu, *Daco-geții*, p. 55. Toate atestările sunt din sec. II-IV, v. D. Protase, loc. cit. I.I. Russu nu datează inscripțiile.

109 V. EAIVR 2, s.v. *Diurpaneus*.

110 V. Pokorny, p.218

111 Sensul toponimelor ar putea fi „cetatea stăpânitorului", capitale locale; alternanța *a/e*, indică un [ə].

Zimarke (forma feminină) par subordonate față de *Argamum* (superlativ), *Bergule* (substantiv), respectiv *Thiamarkos* (forma masculină a numelui).

Decebal, Deceneu și Dicomes formează un al doilea grup, pornind de la **deik'* - depalatalizat[112] cu sensul cel mai probabil „a ordona, a porunci".

Dacă adăugăm *Diegis* și *Zalmodegikos*[113]celor două serii de mai sus, observăm predilecția pentru titluri și nume care au sensuri referitoare la putere, autoritate, lumină, poate chiar cu o nuanță de sacralitate, iar etimologiile ipotetice propuse mai sus pentru Thiamarkos se încadrează foarte bine în această zonă semantică. *Nu avem traduceri* ale acestor nume, avem doar sensuri generale, dar le putem grupa tipologic drept „nume de domnie" - precum în cazul împăraților din China și Japonia - nume care atribuie suveranului caracteristici dorite, nume-deviză.

Dacă interpretarea de mai sus este verosimilă, atunci primul nume de domnie al ultimului rege dac urmărea să arate un fel de continuitate cu predecesorul său Duras, în timp ce numele Decebal, asumat după victoria asupra lui Cornelius Fuscus, trimetea spre Deceneu și Burebista.

Deoarece atunci când l-a înlocuit la comandă pe Duras trebuia să aibă maturitatea necesară pentru a conduce ostilitățile cu romanii, iar domnia sa a durat puțin peste douăzeci de ani, putem presupune că în anul 85 conducătorul nou desemnat avea între 30 și 40 de ani. Data nașterii celui care va fi Decebal este situată așadar între anii 45 și 55. Știm că a avut cel puțin un frate și o soră. A fost contemporanul - în copilărie sau adolescență - expediției romane conduse de Ti. Plautius Silvanus Aelianus[114] care a dus la mutarea a o sută de mii de „transdanubieni" în provincia Moesia, iar în tinerețe al războiului civil de la Roma care a adus la putere dinastia Flavilor. Dat fiind că nu mai putem interpreta inscripția de pe vasul de la Grădiștea Muncelului drept „Decebal fiul lui Scorilo", singurul lucru pe care îl putem spune despre originea sa este că era indiscutabil unul dintre *pilleati*, fiind probabil fiul unui dinast local, fără a putea clarifica relațiile sale de înrudire cu conducătorii precedenți.

---

[112] Palatalizarea explică totuși frecvența foarte mare a formei *Decibalus*, v. textul lui Pliniu

[113] Numele său poate fi interpretat „lumină care arde/strălucește", lumină fiind aici un eufemism pentru foc.

[114] V. EAIVR 3, p. 325, s.v. *Plautius Silvanus Aelianus,Ti.*

Decebal a fost ales comandant pentru calitățile sale incontestabile de strateg[115]. Atacul care a dus la zdrobirea trupelor lui Oppius Sabinus, înfrângerea totală a armatei lui Fuscus, incursiunea neașteptată în Dobrogea care a atras de pe frontul transilvănean un număr important de trupe, în frunte chiar cu împăratul Traian, demonstrează că, în privința capacității sale de comandant militar, Decebal era egalul lui M. Ulpius Traianus, diferența fiind făcută de resursele disponibile.

Se poate pune întrebarea de ce la un moment anume - anul 85 - conducătorii daci au hotărât să atace Imperiul Roman, fiind evident că începeau un conflict îndelungat, cu rezultat incert. Probabil a fost vorba de un război preventiv - gândirea ofensivă fiind încă o trăsătură în care Decebal semăna cu Traian.

Este cert că în momentul respectiv guvernatorii Moesiei controlau Câmpia Română, așezările autohtone dispărând din zona de la sud de râul Buzău după expediția lui Sex. Aelius Catus. Descoperirile de la Ocnița arată că unele zone din Dacia s-au aflat încă din epoca lui Augustus sub o puternică influență romană[116], totuși nimic nu indica un atac iminent, cu atât mai mult cu cât fluviul reprezenta pentru imperiu o linie naturală de apărare[117].

Succesul incursiunii în Moesia în iarna anilor 85-86 și victoria strălucită asupra lui Fuscus în 87 reprezintă apogeul carierei militare a lui Diurpaneus. Este de aceea justificat să considerăm acesta momentul în care își atribuie un nou nume, iar dacă „Perscorilo" este echivalent cu „imperator" în sensul lui primar, acela de „general/comandant victorios", acum ar fi putut să își asume acest titlu.

Marțial vorbește în anul 94 despre *dux Dacus* (IX,35,5)[118]. Cassius Dio îl numește rege pe Decebal atunci când descrie războiul lui Domițian[119], dar nu îi mai spune

---

[115] V. Cassius Dio, *Istoria romană,* LXVII,6.

[116] Decebal însuși va atrage de altfel specialiști și instructori militari romani, în pofida tratatelor cu imperiul.

[117] Despre o posibilă schimbare a politicii Imperiului Roman față de daci începând cu Domițian, v. E. Cizek, *Epoca lui Traian*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1980, pp. 81-86.

[118] *Philomuse …verba ducis Daci chartis mandata resignas/Philomusus… desfaci sigiliul de pe răvașul conducătorului dac* -FHR 1=*Izvoare…,* pp. 444-445.

[119] Exemple: LXVII, 6,1: …ων τοτε Δεκεβαλος εβασιλευε. 6,5: ...Δεκεβαλος ο Δακων βασιλευς...

astfel când se referă la războaiele cu Traian[120]. Pliniu cel Tânăr în epistola VIII,4, 1 vorbește de un rege nenumit izgonit din cetatea sa, chiar din viață, fără să-și fi pierdut speranța: *„pulsum regia, pulsum etiam vita regem nihil desperantem”*; la fel, în *Panegiricul lui Traian* 16,5 - elogiu rostit în anul 100 - se referă la un rege barbar anonim: *barbarus rex.* Numele lui Decebal apare însă în scrisoarea 74 către Traian, dar lipsit de titlu: *Callidromum... a Decibalo muneri misso*.

Aceste ezitări pot constitui un început de dovadă că, în preajma anului 100, titlul lui Decebal era diferit de cel regal. Se poate ca monarhul dac să fi ales alt titlu și pentru a se deosebi de cel acordat de Domițian lui Diegis.

Domițian a încoronat un rege peste o parte a Daciei, numit cu acordul lui Decebal. Se consideră că Diegis ar fi fost frate cu Decebal, fapt afirmat doar de Marțial.

Titlul de Perscorilo putea fi purtat și pentru că în timpul războaielor cu Traian Decebal a avut aliați „barbari”, Pliniu transmițându-ne numele lui Susagus, probabil al doilea comandant.

Deoarece în clădirea poligonală de la Sarmizegetusa s-a găsit o monedă de bronz emisă în 101/102[121], iar clădirea a fost incendiată la cucerirea cetății, vasul cu inscripție putea fi produs numai după anul 102; ținând seama de fragilitatea materialului, el nu a putut fi folosit o perioadă foarte îndelungată, așadar a fost produs în 103, poate chiar 104.

Deoarece capacitatea sa se încadrează în sistemul roman de măsuri avem toate motivele să vedem în el unitatea etalon pentru măsurarea unui gen de tribut pe perioada armistițiului cu romanii. Perfecțiunea și factura construcției, capacitatea vasului și inscripția cu caractere latine se justifică dacă îl privim ca un rezultat al colaborării *volens-nolens* dintre olarul dac și inginerul roman. După cum ne arată descoperirile din casa poligonală, se măsurau boabe în vrac - grâu, mei, mazăre - care se păstrau apoi în vase normale în cele două depozite ale casei. Forma de con ușura golirea vasului prin balansare - două odgoane fiind prinse de mânerele-aplică dispărute astăzi, iar o a treia funie era atașată - eventual printr-un inel metalic - de sau înfășurată pe vârful extrem.

---

[120] LXVIII, 6,2: ... πυθομενος δε ο Δεκεβαλος...;9,3: ...ο γαρ Δεκεβαλος ουδε εκινοις ετολμησε συμμιξαι...

[121] I. Glodariu, *Relațiile*, p. 284.

Dat fiind că se măsurau cantități mari, beneficiarul tributului putea fi numai un detașament al armatei romane. Cassius Dio ne informează că în 102 Traian a lăsat o unitate de supraveghere în „basileion”-capitală, dar teoria actuală consideră că este vorba de o neînțelegere de către Dio a izvorului primar, trupele aflându-se de fapt pe poziții la viitoarea Ulpia Traiana[122]. Ar trebui să considerăm cu atenție știrea din *Istoria Romană* din următoarele motive:

- textul autentic al lui Cassius Dio numește localitatea doar „basileion” -capitală, orașul regelui; Zermizegethusa apare numai în rezumatul lui Xiphilinos[123];

- Plinius cel Tânăr vorbește de „regia” cu același înțeles, fără a o identifica drept Sarmizegetusa;

- Ptolemeu menționează în lista sa de orașe din *provincia romană Dacia* Sarmizegethusa Basileion, calculul ne arată însă că în mod sigur este vorba de Ulpia Traiana[124];

- există vestigii romane la Grădiștea Muncelului, dar ele sunt datate în perioada de după 106, ceea ce nu exclude posibilitatea apariției unor vestigii mai vechi cu câțiva ani în zonele încă necercetate.

Este verosimil să considerăm „basileion” și „regia” drept traduceri ale cuvântului dac Sarmizegetusa pentru care nu s-au propus etimologii convingătoare[125]. Aceasta explică preluarea epitetului de către noua capitală - Ulpia Traiana.

---

[122] V. Cassius Dio, *Istoria romană*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1985, vol. 3, - traducere, note și indice de A. Piatkowski - p. 602, n. 36; H. Daicoviciu, *Dacia*, pp. 327-328.

[123] LXVII, 10,3; compară cu LXVIII, 9,7 - fragmentul păstrat de Xiphilinos. Termenul το στρατοπεδον folosit de acesta din urmă (v. FHR 1, p. 690, rând 11) este tradus „legiune” în ediția din 1985, p. 304; dicționarul Bailly, p.1800 s.v. στρατοπεδον 2 îl traduce „trupă *în general*”.

[124] Cristian-Radu Staicu, *Dacia și cele două Moesii…*, pp. 22-23.

[125] *Sarmizegetusa*, formă mai evoluată pentru *Zermizegetusa*, ar însemna „cetate de palisadă pe stâncă (înălțime)”, v. IDR 3, p. 24. Propun cu maximă reticență *sarmis* din **k'ṛ-mis*= instrumental cu rol de sociativ de la **k'ṛ-* =„șef, cap, căpetenie”; *(e)getusa* se poate compara: 1. cu germanul *er geht=el merge* și 2. cu sanscritul *gatvā/āgatvā* (de la *gam-/āgam*= a merge spre), chiar dacă [e] se opune unui ā. Sensul aproximativ ar fi „locul spre care merg conducătorii”, „locul unde se adună conducătorii”.

6. Concluzii.

Ajungând la capătul acestui studiu, este important să subliniez că faptele prezentate nu susțin teoria vaselor de cult sau oferite ca ofrandă.

Textul de la Buridava poate fi considerat complet; mi se pare foarte riscant să citim în loc de

ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΘΙΑΜΑΡΚΟΣ ΕΠΟΙΕΙ 23 de litere

forma emendată

ΒΑΣΙΛΕΥΣ [- τις] ΑΝΗΘΗΚΕ ΘΙΑΜΑΡΚΟΣ ΕΠΟΙΕ(ΣΕ) 35-40 de litere

„Regele (cutare) a adus ofranda, Thiamarkos a făcut-o”, oricât de banală ar fi aceasta în epigrafia greacă. Astfel completată, inscripția ar înconjura fără îndoială gâtul vasului, dar noi nu avem la dispoziție nici dimensiunile estimate ale acestuia, nici date despre mărimea literelor sau ale fragmentelor ceramice pe care acestea apar, deoarece în lucrarea *Buridava dacică* lipsesc aceste informații[126]. Pe de altă parte forma ΕΠΟΙΕΙ este sigură și nu poate fi corectată. Ținând seamă de observațiile asupra vasului de la Grădiștea Muncelului, scopul său cel mai plauzibil a fost de etalon garantat de stat prin numele regelui.

Vasul lui Decebal prezintă toate caracteristicile unei destinații utilitare, chiar dacă aceasta este specializată sau aparte. Volumul estimat - cu posibile variații nesemnificative - este prea exact, 10 amfore romane, pentru a putea fi pus la îndoială. Fragilitatea materialului, mărită de dimensiunile excepționale ale acestei cupe conice, limitează drastic perioada de folosință. Datarea producerii vasului în scurta perioadă de pace de după primul război cu romanii este indiscutabilă. Argumentele aduse pledează pentru considerarea lui drept o măsură folosită pentru livrările către o unitate a armatei romane ca urmare a condițiilor păcii. Detașamentul militar se putea afla în Sarmizegetusa sau în imediata apropiere a capitalei Daciei.

[126] Această lacună este comună aproape tuturor desenelor și fotografiilor de vase ceramice din lucrare. Singura dată oferită este despre grosimea peretelui vasului, 2 cm, care nu are importanță pentru problema discutată.

Nimic din cele două inscripții studiate nu indică existența unor „ateliere regale”: vasele care le poartă incizate sunt produse de excepție.

Noua interpretare pe care am dat-o cuvântului PERSCORILO poate deschide drumul spre o abordare diferită în cercetarea evoluției statului dac. Rediscutarea numelor conducătorilor geto-daci în cele două direcții pe care le-am propus - nume de funcții preluate în izvoare drept antroponime și nume -deviză în cazul regilor - promite rezultate încurajatoare.

Doar timpul va arăta în ce măsură ipotezele prezentate mai sus vor fi confirmate; sunt convins însă că vom putea progresa în cunoașterea istoriei antice a patriei numai gândind în afara tiparelor prestabilite.